

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

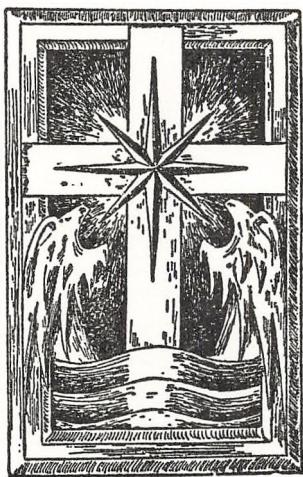
Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

GRUNDTVIGS HØJSKOLE

FREDERIKSBORG

1973

Grundtvigs Højskole . Frederiksborg

Grundtvigs
Højskole
Frederiksborg

Udgivet af Elevforeningen
1973

Redigeret af
S. HAUGSTRUP JENSEN

Udgivet af
ELEVFORENINGEN

Trykt i
Frederiksborg Amts Avis bogtrykkeri

Eftertryk uden kildeangivelse ikke tilladt

INDHOLD

Svaret	7
Vores skolemiljø	11
Økonomisk demokrati	18
12 års skolegang	22
Lavino og Ocol	29
Væsen og væren	38
Af dansk u-landshistorie	44
På visse vilkår	53
Straf eller -- ?	59
Skoleåret 1972-73	63
»Foreningen Frederiksborgelever«	75
Meddelelser	76
Elevlisten	79
Billederne	84

Karen Westman: Træsnit

SVARET

Afslutningstale, elevmødet 1973

I Himmerlandshistorierne har Johannes V. Jensen fortalt om gamle dages bondeliv på dén egn, hvor hans slægt havde hjemme. En af fortællingerne hedder »Graabølle«. Den er mént som en skildring af det almene, af de fælles grundvilkår, man levede under. Til dem hørte afstanden og mørket. – De lave gårde lå jo spredt i det åbne vindhærgede land. I efterårets og vinterens aftener stod mørket mellem dem som et ravnsort stof. De små vinduer sendte deres lys ind mod den lukkede gårdsplads. Ud mod vej og mark stirrede smalle glugger langt efter nærmeste nabo.

Når man lukkede gangdøren bag sig og trådte ud i mørket, var man fuldstændig overladt til sig selv. Hvis man stødte på et andet menneske derude, hørte træskotrin, der følte sig frem på vejen, standsede man opskræmt og lyttede. Og det gjorde den anden også. Angsten groede i mørket mellem dem, indtil det forløsende Godaften lød fra en af siderne. »Hvor saadan en Hilsen fra en man ikke kunde se, og som selv stod med vidtaabne blinde Øjne i Mørket, kunde lyde inderlig mildt, som en lille Sang: Godaften! En ensom, bedende Stemme, der bare vilde sige: det er mig – hvem er du? Og naar man saa havde kendt hinanden, var der noget taknemligt og godt i Lyden af de famlende Trin, der fjærnedes sig, som en beroliget Sukken i Jorden, og blev borte under Mørket«.

Digteren giver i denne skitse af de ensomme vandrere i nattemørket et tidsbillede fra gamle dage på landet, men mere end det: en enkel og sammentrængt skildring af den første kontakt mennesker imellem, som *ord* kan skabe.

Et forløsende Godaften bliver kastet ud i mørket. Før lyden af det er døet hen, er det trængt ind i den andens ordløse usikkerhed og er kastet tilbage til den, som havde sagt det – han havde jo været ligeså ræd. Den dagligdags hilsen har åbnet de to mod hinanden. Nu opleves den som et ekko, der klinger igen »som fra en klangbund«.

Dét udtryk er Karen Blixens. Et sted skriver hun om *svaret*, og hun

fortæller da, hvordan hun på farmen i Afrika kunne opleve ligesom at være omgivet af stemmer, der svarede – ikke på konkrete spørgsmål, som havde taget form i ord, og som nu lød fra hendes læber – men svarede på noget i hendes natur, på drømme og længsler, hun allerede som barn og ung havde gået med derhjemme. På følelser og instinkter dybt i sindet. – Hun oplevede, at hun slet ikke var ene i højlandets stille ensomhed! Ekkoet levede omkring hende, berigede hende med bevidstheden om tryghed og overskud.

Dengang var det, hun for en tid valgte som sit motto »Jeg vil svare«. Hun havde lært, hvor højt *svaret* må vurderes.

Men desværre, fortsætter Karen Blixen, er et svar noget meget sjældent, sjældnere, end man forestiller sig. Alt for ofte er en samtale eller en brevveksling ikke andet end en dobbelt enetale. Der er ikke mere ekko at hente end fra en træblok. – Og så kan man jo heller ikke selv blive ved at tale.

Karen Blixen gør op: »Jeg er overbevist om, at i hvert fald for en kvinde er tilstedeværelsen af ekkoer i hendes liv en betingelse for lykke«. Men den store, gamle dame lader galant mændene få samme vilkår – og samme chance – »Jeg giver enhver ægtemand det råd: svar din kone, få hende til at svare dig!«

En af de kønneste historier, jeg kender om et sådant svar, er Benny Andersens novelle »Opringningen«. – Som titlen fortæller, er der en telefon med i spillet. Den kimer en aften, da det unge ægtepar, som har den, er på vej op ad trappen og skal til at låse sig ind ad entrédøren. De kommer imidlertid for sent til at tage telefonen. Og det er ikke så godt, for manden, Palle, trænger netop sådan til at tale med et menneske, også for sin kones skyld. – Hvem kan have ringet? – Der er ved at gå panik i ham. – Hvem kan han selv ringe til for at få det opklaret?

De kommer hjem fra biografen, hvor de så en uhyggeligt realistisk krigsfilm. Den efterlod mange indtryk, der gled sammen i ét eneste: Hvilket meningsløst spild af unge menneskers liv!

Og, hvordan det nu kan være, besætter dette Palle, gror i sindet, så et spørgsmål, gemt og glemt og lagret, presses frem: Jamen, er ikke det hele meningsløst? Er ikke også jeg og min kone hjælpeløse og ensomme mennesker?

Sæt da, at der virkelig var en, der i aften ville snakke med os, ikke bare holde enetale om et eller andet ligegyldigt!

S v a r e t

Der kommer ingen kontakt via telefonen. Og de går i seng. Det kan de ligeså godt. Han er helt nede ved nulpunktet, da han pludselig spørger hende, egentlig uden at vente noget svar: »Hvordan er det at dø?«

Mærkeligt nok kommer det ikke så stærkt bag på hende, som han kunne have ventet. – Hun véd faktisk lidt om det, men har aldrig før fortalt det; nu gør hun det.

De var i Norge engang, før de blev gift, sammen med nogle kammerater for at stå på ski. Deroppe kom hun ud for et farligt styrt, faldt ud over en stejl skråning og tørnede ind i en stor snedækket stenblok. Nåede kun at tænke: »Nu dør du! Bliver smadret mod stenen og når ikke at advare Palle og de andre«. – Blændende sne eller sol tændte et ildglimt for øjnene. – Måske gik der kun sekunder, før hun vågnede og forstod, at hun, utroligt nok, var kommet igennem med livet i behold. Og i samme nu meldte tanken sig: Fra dette øjeblik ville alt, der kunne hænde, være noget ekstra, hun fik, gaver, der blev rakt hende. Da Palle som den første nåede ned til hende, følte hun, at også han blev givet hende. De havde længe holdt af hinanden; men her kom han som »det første menneske« i hendes liv.

Dén gang troede hun fuldt og fast, at hun aldrig ville glemme den oplevelse, og hvad den betød. Aldrig mere ville hun forlange, men tage imod de gaver, livet ville give.

Og så havde hun alligevel glemt det. Væk var det ikke; der er blot så meget andet i hverdagen, der trænger sig i forgrunden. Men når man fortæller om det, er det ligesom det kommer igen. Mærkeligt, at han fik hende til at huske det! Men det var godt, han kaldte det frem. For »Man glemmer hvordan det er at dø« og »man glemmer hvor meget man kan li' hinanden«.

Hvad hun fortalte, blev *svaret* til ham i hans situation. Det hjalp ham – og hende selv også. De husker igen, at de har hinanden og holder af hinanden, at også det er en gave. Som novellen slutter, forstår man, at hans angst er jaget bort.

Der løber bag de tre digteres beretninger, så forskellige de er, den samme erfaring, en viden om, at uden for svar og samtale mennesker imellem står ensomheden og frygten. Mange lider under den. Vi kan alle uden yderligere uddybning se alvoren i dét forhold. Massemedierne og bladene rækker en overflod af tilbud imod os, om kontakt, om indblik i andres lyst og nød. Også samfundets kendte mænd og kvinder

har jo problemer: med ægteskab, med sygdom i familien. Trøst jer, de kan heller ikke altid finde svar!

Og på det helt jævne plan, hvor de fleste af os befinder os, dér indbydes vi måske endda til at give vort besyv med: Hvad mener de, hr. Petersen, om . . . ? Rifbjerg har ikke kunnet stå for fristelsen til at udlevere en moderne samtale-karikatur. Det sker i »Brevet til Gerda«. Og det er et af radioens spørgeprogrammer, der må holde for. Opgaven er taknemmelig, og Rifbjerg giver den hele armen. Man mærker, hvordan hånden i ledningens ene ende klæber til telefonknoglen. Her er kontakt. En kendt stemme snakker med mig. Han hører på mig!

Men det, jeg kan bidrage med, svinder jo ind til ingenting: mine spørgsmål, mine svar. Den flinke stemme finder færdigtpakkede svar, har dem liggende i skuffer og kartoteker. Der er sat tid af til dem. Nu kan jeg ikke bruges mere! – Men det er en meget underholdende leg.

Når man gennem mange år har været med til at byde nogle fremmede unge velkommen til deres højskoleophold og – når de måneder var gået – sige farvel til de samme, nu velkendte, ansigter, så spørger man af og til sig selv: »Fandt vi svar, mens vi var sammen dengang og ved en lejlighed som denne, et elevmødes korte gensyn?«

Vel ikke svar, der kunne løse de svære knuder og de alvorligste spørgsmål. Det sker så sjældent. Men dog svar, som stivede lidt af og gav mere mod på livet?

Alle lærte vi nyt at kende her. Fik vi også lov til i al stilhed at *genkende*, at fornemme ekkoet? Dirrede der ekkoer i luften mellem os? – Når vi var sammen om et eller andet. Når et stof pludselig angik os. Når vi mærkede viljen til samtale, fordi det lå i luften, at her kom man hinanden ved? – Eller, i glimt måske, forstod, at det, som nu blev sagt, udsprang af et menneskes erfaring om, at »hvert øjeblik er en gave«. – Lærte vi at lytte, at høre på andre? – Traf vi blandt kammerater og venner enkelte, fra hvis væsen, der udgik – det talte vi aldrig om – svar på noget, man havde måttet gå ene med indtil da?

Ja. Oplevede vi bare lidt af dette i vor højskoleetid, og måske nu ved elevmødet, da har vi grund til med glæde at kunne ønske hinanden: »Tak for denne gang – og på gensyn!«

Emil Petersen

Om vores skolemiljø

Ordet »miljø« betyder »midte«. Ens miljø må altså være det, man er midt i. Forstået på den måde skulle der uden videre være et miljø, bare nogle personer er sammen et sted, på en plads eller i en bygning, f. eks. i en skole, og tilbringer en tid sammen der. Til forskel fra denne løse bestemmelse, synes jeg, man kan holde fast ved en definition, der for så vidt har været accepteret i hundrede år, men først blev formuleret af den franske kritiker Taine. Han forklarede, at et miljø er de omgivelser, som påvirker og former et menneskets udvikling. Det er i hvert fald på baggrund af en sådan definition, at det giver nogen mening at tale om f. eks. højskolemiljø.

Ikke alt, hvad der finder sted på en højskole, hører skolemiljøet til. Jeg oplevede det på en skole for en del år siden ved afslutningen af forskellige kurser, hvoraf nogle havde lejet sig ind i elevtiden. Var det f. eks. kursus for cykelryttere, kom ølkasserne frem ved afskedsfesten. Var det stævne for KFUM-idrætsfolk, blev der sunget salmer. Og var det Dansk Idrætsforbund, der holdt møde med en oberst-formand i spidsen, telegraferedes der under akklamation til Christian den Tiende, hvorefter man en time senere i retstilling påhørte majestætens tak. Jo, der var sandelig miljøer på skolen. Og hver gang de teede sig, forsvandt vor hverdags højskolemiljø ud i den blå luft.

For blot 15–20 år siden var elevflokken på en almindelig folkehøjskole i sig selv et udpræget miljø praktisk taget fra den dag, skoleopholdet begyndte. Jeg ved, nogle vil kalde den gamle højskole en klasseskole. Det var den muligvis, men eleverne var ikke klassebevidste i den forstand, man almindeligt opfatter den sag. Derimod var de naturligvis miljøprægede.

Men der var noget, som var vigtigere, end at det var en landboudom. Hos os var dengang henved 70 procent forhenværende efterskoleelever. Det bød på store fordele. Det betød navnlig, at de faktisk kendte højskolemiljøet. De havde i stort tal oplevet et skolesamfund, som lignede det, vi også ønskede os. De medbragte så at sige højskolemiljøet, det udfoldede sig uden besvær, og de, som ikke kendte noget til det, blev

hurtigt indfanget. Elevernes hjem havde tit bidraget til dette miljø. Det samme var tilfældet med ungdomsforeninger og gymnastikforeninger, hvor de havde kunnet fortsætte en del af det, de havde oplevet på ungdomsskolerne. Når de kom til højskolen, ventede de, uden at det direkte blev sagt, at det, de sådan havde med sig fra deres barndom og de første ungdomsår, ligesom skulle komme til en større udfoldelse – »blomsterfloret i den varme sommer«. – Vi var med andre ord dengang i en situation, som vi nu i nogen grad må savne, men som jeg kunne tænke mig findes i dag, omend på en anden måde, på Kolding Højskole, Den røde Højskole i Svendborg og på Den rejsende Højskole – på de steder må der vel lige fra kursusstart findes noget af det oprindelige, forventningsfyldte miljø.

På en almindelig folkehøjskole er forholdene undergået svære forandringer. Eleverne kommer fra såre forskellige forhold, og der er ikke tale om noget ensartet miljøpræg eller om visse traditionsbestemte forventninger til skoleopholdet. Naturligvis hos en del elever, men de er nu de få. Som højskolelærer kan man nu og da tvivle på, om der kan blive et skolesamfund ud af denne brogede elevverden. Om der kan opstå et skolemiljø af betydning for elevernes udvikling.

Alligevel er de fleste højskolefolk stadig parat til at fremhæve vort skolemiljøes store værdi som et væsentligt led i højskolens virksomhed. Navnlig understreger man kostskoleformen som en af de store fordele. Hidtil har man fremhævet kostskolelivets betydning for kontakten mellem lærere og elever både i undervisningstiden og i fritiden. Dets indflydelse i andre henseender er man under de senere års hurtige forandringer i elevklientellets sammensætning blevet nødt til at hæfte større opmærksomhed ved, nemlig livet på elevgangene, forholdet mellem mandlige og kvindelige elever, elevernes studier og fritidsinteresser, men også deres krav om medbestemmelse i formningen af livet på skolen. Jeg vil tro, at der på de fleste skoler er mange uafsluttede overvejelser i gang herom.

Alle vegne må der være en vis orden. Men man må ikke vente, at »Ordensregler« eller »Retningslinier« kan fremkalde et skolemiljø. Alligevel er det nødvendigt med visse regler for nattero, gæster, narkotika, alkohol samt indkvarteringsforhold.

Angående det sidstnævnte punkt kan skolefolk gøre sig vidt forskellige tanker. Man kan være stærkt konservativ eller yderst liberal eller høre til den bløde mellemvare. Naturligvis vil nogle med fornærmelse i stemmen

Kreativitet.

hævde, at de unge er over 18 år og er voksne og må have frihed til selv at tage ansvaret. Men hverken en skoleleder eller lærerrådet er her enerådende. Der gør sig flere interesser gældende, bl. a. forældrenes. Og de tilhører meget forskellige opfattelser. Der er mange moralmønstre i befolkningen. Nogle religiøse familier har strenge synspunkter, mens andre sådanne er ganske tolerante. Nogle ikke-religiøse er særdeles liberale, mens andre sådanne godt kan have absolut faste og begrænsede opfattelser. Alt det må en højskole tage hensyn til, bortset fra egne meninger, så alle, der kommer som elever på skolen, kan være der og befinde sig godt. Den svenske højskolemand Gösta Vestlund har peget på, at man tit glemmer de unges egen indstilling. Ofte går man ud fra, at de ønsker den størst mulige frihed i omgang mellem kønnene. Men det forholder sig ikke sådan. Vestlund peger på, at man har undersøgt sagen ved en del svenske skoler. Og det har vist sig, at eleverne ofte hævder en streng moral. Og de gør det af flere grunde. Nogle vil have ro til at passe deres skolearbejde, og det gælder ikke mindst de ældste elever og særlig på de skoler, hvor man er indlogeret 2 og 2. Men undersøgelsen har i det hele taget vist, at størsteparten af eleverne reagerer imod overdrivelser i omgangs-

formerne. Vestlund tilføjer, at det oftest er en lille gruppe elever, der kræver en vidtgående frihed, og at det støder på modstand fra flertallet. Det må en skole tage hensyn til, når de nødvendige retningslinier for livet på skolen skal udformes.

Det er givet, at der må finde et udspil sted fra skolens side, når linierne skal afstikkes. Men det er lige så klart, at eleverne efter en kort tid på skolen bør have lejlighed til at komme med forslag om forandringer. Under forhandlingerne derom bør argumenteringen fra skolens side gå ud på, at det, man skal finde frem til, er en trivselsordning for *alle* og ikke egentlige ordensregler. Hos os lader vi eleverne få vidtgående indflydelse undtagen m.h.t. narkotika, hvor vi må fastholde, at landets lovgivning ikke brydes uden konsekvenser. Men det er i øvrigt klart, at de påbud og forbud, som en skoles retningslinier rummer, let kan fremkalde modsætninger mellem eleverne og skolens folk. De kan i værste fald skade kontakten mellem elever og lærere. Derfor kommer det i høj grad an på, at man får reglerne, der skal gælde, vedtaget eller godkendt på en rimelig måde, og navnlig på en sådan måde, at det bliver indlysende, at der ikke er tale om et sæt moralbestemmelser for elevernes livsførelse, men derimod om praktiske ordninger for at sikre alles velbefindende på stedet.

Men hvad vil vi da med vort miljø? Først og fremmest imødekomme et behov hos tidens unge. Selv om grundtvigske kredse i vort land for bare en snes år siden blev bebredt, at deres miljøer var alt for lukkede, er det i dag besynderligt at iagttage, at vore elever søger i retning af netop den slags fællesskaber. For resten er deres søgen ofte inspireret af vor tids kollektiver og hippie-kulturer. Nu og da udtaler de sig, så vi mærker, at dette er deres væsentligste behov – væsentligere end behovet for en skole med timer og fag. I en sådan situation må det blive højskolens naturlige opgave at sørge for, at deres søgen efter kontakt og kommunikation kommer til at udfolde sig om et indhold, så det hele ikke blot bliver et tilfældigt kammeratmiljø, men netop et skolemiljø – et skolesamfund, som man ofte betegner det i Norge.

Hvis vi ikke for alvor vil et skolesamfund, altså vil noget med miljøet, er vores skoleform for kostbar en indretning. Indgår kostskolelivet ikke som et led i højskolens pædagogiske virksomhed, er selve den ydre form, vi til nu har arbejdet i, for luxuriøst et foretagende, som sparsommelige politikere med fuld ret kan rette blikket imod.

Det er let at nævne en del nyere forhold, som kan give besvær med at få et godt skolemiljø. Jeg trækker dem frem i tilfældig rækkefølge og uden nærmere begrundelse: 1) det begyndende bortfald af undervisningen om lørdagen, 2) den stigende tendens hos unge par til at ville blive boende hjemme i skoletiden, 3) elevernes langvarige skolegang, forud for højskoleopholdet, 4) konsekvenserne af den dermed forbundne langtrukne fastholdelse i barndomsmiljøet, 5) de fleste elevers ukendskab til samvær med andre mennesker på arbejdspladser o.l., 6) indførelsen af elevhuse, 7) indretningen af eneværelser, 8) elevernes ukendskab til foreningsliv i større omfang, 9) indførelsen af kafeteriabespising og endelig som allerede nævnt 10) elevernes rekruttering fra meget forskellige miljøer.

Under indtryk af sådanne forhold eller tendenser, må man forstå, at det ikke altid er så sikkert, at kostskolelivet fremmer kontakt og kommunikation. Nu og da har man på fornemmelsen, at det tværtimod forstærker ensomhedsfølelse og isolationstilbøjeligheder i mange unge. Hos os har det medført ny socialpædagogisk indsats, bl. a. om søndagen, a.h.t. de elever, der af forskellige grunde ikke forlader skolen i weekend'en.

Under indtryk af sådanne forhold eller tendenser må man forstå, at

På mange skoler eksperimenterer man i disse år på forskellige måder med de ydre samværsformer, fordi man føler nødvendigheden af at cementere folkehøjskolens berettigelse og værdi for folkelivet. Der er mange initiativer i gang for at opnå et godt højskolemiljø. Også på »Frederiksborg« foretager vi os adskilligt. Noget har vi selv opfundet, tror jeg, andet er lånt fra mange kanter. Følgende, der udefra kan tage sig ud som bagateller, har vi forsøgt med vekslende held.

1) Straks efter ankomsten tager vi fat på at ophæve skolens anonymitet. Alle lærere viser elevgrupper rundt i bygningerne og den nærmeste omegn. Egnskort og adresselister udleveres og gennemgås. Ved hjælp af navnesedler og grundige præsentationer prøver vi både i de første timer og i fritiden at ophæve vor egen og elevernes indbyrdes anonymitet. Den kendsgerning, at alt for få har gjort sig klart, hvad der står i skoleplanen og andre udsendte tryksager, har medført, at vi også på det felt må sætte ind for at hæve skolens anonymitet.

2) Vi søger bort fra den almindelige timeplan. Vi laver nye forsøg hvert år. Om man skal springe helt over i moduler eller finde en mel-

lemting mellem blokundervisning og den gammeldags timeplan er uvist. Vi er endnu ikke kommet til et resultat, som alle kan være tilfredse med. Men det er godt, at der eksperimenteres, for mange er skoletrætte og søger noget andet end et almindeligt timeskema. Desuden er mange næsten pr. princip indstillet på at bryde med de gamle mønstre, ja, de møder tit fyldt med skepsis over for selve skolebegrebet. Og dette gør det naturligvis ekstra svært, når man gerne vil have dem til at identificere sig med skolesamfundet. – På den anden side må det forekomme at være tegn på et spirende vanvid, når man vil hævde, at hvert elevhold skal opfinde højskolen forfra. Folkehøjskolen er virkelig opfundet – ligesom cyklen og spisestuestolen. De forandringer, der skal foretages, er det lærerrådets opgave at finde frem til efter de erfaringer, som er gjort under de seneste elevhold. At der så kan finde yderligere ændringer sted efter ny elevers ønske, er indlysende.

3) Vi lægger stor vægt på at knytte alle elever til skolen døgnet rundt. For at alle kan integreres, må man bl. a. organisere sig på forskellig vis med råd og komiteer og fællesmøder o.lign. Det er ikke så let, men vigtigt at finde brugbare former for den slags. Større betydning end formerne har to forhold, at alle elever involveres i forhandlinger og afgørelser i henseende til skolens dagligliv, og at man ikke uden videre sparker de erfaringer til side, som gennem årene har bundfældet sig just på denne skole. – Et fortrinligt middel til at knytte så mange som muligt til skolemiljøet er oprettelsen af en lang række aktivitetsudvalg, et udvalg for gæsteforedrag, et diskussionsudvalg, et udvalg for gymnastik og boldspil, et bordtennisudvalg, et udvalg for skakturneringer, et filmlejeudvalg, et udvalg for skolens avishold, et ekskursionsudvalg, et udvalg for teaterure o.fl. Desuden en række skiftende udvalg til lørdagsfesterne. – Foruden alle udvalgene overdrages en række opgaver og pligter til eleverne på omgang, f. eks. et klokkerembede, en stilling som telefonvagt samt ansvaret som aften- og slukkevægtere. Jeg forudser, at det i den kommende tid også vil vise sig af stor værdi, hvis man bliver nødt til at trække eleverne ind i skolens renholdelse og køkkenarbejdet. Og formålet med det hele er jo at aktivere så mange i skolesamfundets trivsel som muligt. – For at sikre, at »de stille i landet« kommer med, har en af lærerne hos os ofte ført bog over de enkelte elevers deltagelse i stort og småt uden for den egentlige undervisningstid. De allerfleste har et ønske om at være aktivt med, og ved at føre den nævnte bog bliver man

Vores skolemiljø

let klar over, hvor de tavse og tilbageholdne er at finde, så en indsats kan iværksættes for at integrere dem i skolesamfundet.

4) Men ikke kun lærere og elever skal være med. Det samme gælder husassistenter, køkkenchef, altmuligmand, gartner, sekretær, lærernes koner og de store børn på stedet. Hvis det sker, lærer eleverne at påskønne det praktiske personales arbejde på linie med arbejdet i timerne. Det kan vel tilmed ske, at et virkeligt integreret personale kan blive en uvurderlig støtte for hele skolemiljøet så vel som for den enkelte elev og lærer. Også på den måde må der blive et skolesamfund, hvor alle trives og gensidigt værdsætter hinanden.

Efter alle forslag og forbehold er der dog endnu ét at føje til, nemlig at alt er uden videre interesse, hvis ikke højskoletanken er kølen under det hele. Altså højskolen som et mødested for voksne unge i vekselvirkning med skolens mennesker, søgende hen imod et aktivt fællesskab. Et fællesskab, hvor personlig udfoldelse foregår i et miljø, der både giver frihed og pligter. Et miljø, der bæres af drømmen om at virkeliggøre en livsstil med frihed under ansvar for hinanden og for samfundet.

Fag og metoder er vigtige, men vigtigst er et arbejdsklima og et skolemiljø, der kalder til selvbesindelse og muliggør vækst.

De mange forandringer, der sker, har medført, at det hverken er muligt eller ønskeligt, at en bestemt undervisning eller indsats over for eleverne fastholdes. De ved i øvrigt trods lang skolegang mindre om deres egen situation nu end før. Det kan være tragisk at se, at mange er ude af stand til at vurdere deres egne muligheder. Derimod er de blevet meget vagtsomme over for alt, som på nogen måde kan presses ind under mode-begrebet manipulering. De er ikke indstillet på at lade sig noget sige. Derfor er det et krævende arbejde at komme på klodshold af dem, så man kan tale med dem. Men selv om det kan være svært, er det vigtigere end at tale til dem. Det er nødvendigt at tage dette alvorligt. I så høj grad som muligt bør vi give dem indflydelse både på undervisningens emner og på ordningen af kostskolelivet. Derigennem kan skolen også blive et værksted for omtanke og selvstyre. Men uden problemer vil det aldrig blive. Derfor er det betydningsfuldt, at samtalen – den åbne debat – mellem elever og lærere ikke svigtes.

S. Haugstrup Jensen

Økonomisk demokrati

I Nationaløkonomisk Tidsskrift fra 1949 offentliggjorde daværende departementchef i Statistisk departement Einar Cohn en undersøgelse, han havde foretaget, over arbejderernes andel i nationalindkomsten gennem en årrække. Den viste, at arbejderklassens andel i nationalindkomsten stort set var den samme i 1870 som knap 80 år senere, nemlig i 1947. I hele perioden svingede den omkring 35 %. Chefredaktør Bent Hansen, Aktuelt, har i sin bog Velstand uden Velfærd taget handsken op og undersøgt såvel indtægts- som formueforholdene i Danmark gennem en række år frem til midten af 60-erne. Bent Hansen kommer til det resultat, at den tiendedel af befolkningen, der gennem årene har tjent mest, har måttet give afkald på en del af sin andel, som så fortrinsvis er kommet mellemgrupperne til del. En lignende bevægelse er foregået på formueområdet. I 1939 ejede den rigeste tiendedel af Danmarks skatteydere 84,2 % af formuemassen, mens den i 1963 kun ejede 65,5 %. Forskydningen er også her kommet mellemgrupperne til gode. Det fremgår også af den oplysning, at den formuemæssigt dårligst stillede halvdel af skatteyderne i 1963 kun ejede 1,4 % af formuemassen. Velstanden breder sig altså i toppen, kan man sige. Større velstand giver flere muligheder for de mennesker, der får del i den. For mange giver velstanden øget indflydelse i erhvervslivet og dermed også i samfundslivet. Det er nok en sikker viden om skævhed i indtægts- og formueforhold som her skitseret, der er baggrund for de krav om økonomisk demokrati, som fra forskellig side er fremkommet de senere år.

Hidtil har vi forbundet demokrati med almindelig stemmeret, en række frihedsrettigheder og ejendomsrettens ukrænkelighed, som det er udformet i grundloven og i det praktiske liv. I den vestlige verden er det ligesom gået os i blodet, at vort demokrati er noget én gang givet, som der ikke kan pilles ved, ja, man tør knap nok sætte det under debat. Den øgede koncentration i institutioner og i erhvervsliv har imidlertid fået mange til at se, at vort demokrati ikke er fuldkomment. Derfor kommer kravet nu fra mange sider om større lighed, ikke kun fordi der ønskes en udjævning i indtægts- og formueforhold, men også fordi en

udjævning kan forbindes med øget medbestemmelse og øget kapitaldannelse; mere lighed kommer derved til at betyde mere demokrati. Det er det, man kalder økonomisk demokrati.

I de senere år har mange politikere været optaget af disse problemer. Det fremgår i øvrigt også af diverse partiprogrammer. Jeg citerer: »Det nye samfund skal være et mere demokratisk samfund end det nuværende, det skal give mere medbestemmelsesret for borgerne på alle trin af samfundsstigen, skabe større lighed i den enkeltes chancer for at realisere de muligheder, han har i kraft af sine evner. Det skal modvirke den skæve indkomst og formuefordeling . . . « – »Uden at ejendomsretten og deltagelsen i beslutningerne om samfundets udvikling efterhånden udbreedes til alle borgere, er der fare for, at demokratiet bliver mere formelt end reelt«.

Ovennævnte citater er hentet fra henholdsvis Socialdemokratiets og Det konservative Folkepartis nyere programmer: »Retten til at være menneske« og »70-ernes folkeparti«. Man kan vist godt sige, at netop disse afsnit af programmerne er blevet aktualiseret af de sidste års debat om økonomisk demokrati. Nu skal der altså ske noget.

Socialdemokratiet har allerede fremsat sit forslag til økonomisk demokrati og har bebudet, at partiet vil genfremsætte det i den kommende folketingsssamling, men da regeringspartiet står alene med sit forslag, vil det blive nok så spændende at følge med i, hvordan regeringen vil bære sig ad med at få skabt et flertal for en eller anden ordning.

I øjeblikket foreligger der tre konkrete forslag til økonomisk demokrati. Det ene er udarbejdet af fhv. statsminister Viggo Kampmann og vedtaget på Dansk Smede- og Maskinarbejderforbunds kongres i efteråret 1969, og det er indgået i debatten som forslag om en »lovfæstet udbyttedeling mellem arbejde og kapital«. – Det andet forslag er udarbejdet af LO's udvalg om økonomisk demokrati med nuværende finansminister Henry Grünbaum som formand. Udvalgets arbejde om en »lønmodtagernes udbytte- og investeringsfond« er resulteret i et debatoplæg udsendt 1970 og i en omfattende rapport fremlagt på LO's kongres i maj 1971. En udtalelse om økonomisk demokrati i overensstemmelse med rapportens indhold blev vedtaget næsten enstemmigt af kongressen den 19. maj 1971. – Det tredje forslag er udarbejdet af Dansk Arbejdsgiverforening og Industrirådet i fællesskab. Selv kalder de forslaget et debat-

oplæg ved navn »Medarbejder – medejer«, og det blev offentliggjort i april 1972 som arbejdsgivernes svar på de to arbejderforslag.

Da der nu sigtes mod et lovgivningsinitiativ om økonomisk demokrati, må vores opmærksomhed naturligvis rettes mod de enkelte partiers stilling i denne sag. Socialdemokratiet har gjort LO's forslag til sit, så det bliver det, der bliver udgangspunkt i den kommende debat i folketinget. Det konservative Folkeparti står naturligvis ikke arbejdsgivernes debatoplæg fjernt, mens Venstre og Det radikale Venstre synes mindre bundet til erhvervsgrupper eller organisationer. At Socialistisk Folkeparti ser økonomisk demokrati som et led i en almindelig omformning af samfundet i socialistisk retning er vel ikke overraskende. – Generelt må man sige, at samtlige partier i folketinget er positivt indstillet til en eller anden form for økonomisk demokrati. Spørgsmålet er bare, hvordan det skal opbygges.

Gennemførelse af økonomisk demokrati bliver tilsyneladende en af folketingets store mærkesager i det kommende år. Organisationsledere og politikere er efterhånden dybt engagerede i problematikken omkring spørgsmålet. Kanonerne er ved at blive kørt i stilling. Men da en afstemning om ØD godt kan resultere i et valg eller en folkeafstemning og da spørgsmålet har vidtgående betydning for den fremtidige indretning af det danske samfund, er det vigtigt, at så mange mennesker som muligt får indblik i, hvad det drejer sig om; det må være noget fundamentalt væsentligt, at debatten om økonomisk demokrati, der formentlig kommer til at berøre alle lønmodtagere og arbejdsgivere direkte, bliver en virkelig folkelig debat, altså også en debat mand og mand imellem. Eller skal en stor landvinding for demokratiet afgøres hen over hovedet på det folk, som fremskridtet var tiltænkt? Den enkelte må gøre sig klart, 1) om han eller hun vil have økonomisk demokrati gennemført som et fast effektivt system med vidtrækkende konsekvenser for omfordeling af indtægter og formuer, et system, der også vil komme til at indeholde et centralstyret fond og voksende medarbejder-indflydelse, som Socialdemokratiet ønsker, 2) om økonomisk demokrati skal ordnes alene af de implicerede på de enkelte arbejdspladser, men som led i en generel indkomstpolitik, som nævnt af Det radikale Venstre, 3) om det skal være baseret på et personligt delvis frivilligt medejerskab som ønsket af arbejdsgiverne, Venstre og Det Konservative Folkeparti

Økonomisk demokrati

eller 4) om økonomisk demokrati skal være et skridt på vejen til et socialistisk samfund, som Socialistisk Folkeparti ser det.

Der er virkelig folk, der tager spørgsmålet om økonomisk demokrati meget alvorligt. Således kunne man i Aktuelt fra den 17. august læse følgende: »Kosangas-virksomhederne har besluttet at stoppe for alle nyinvesteringer, indtil uvisheden om ØD er afklaret, meddeler direktør Knud Tolstrup i det netop udkomne nummer af selskabets personaleblad. – En ØD-fond indskudt i beslutningsprocessen vil selvsagt virke lammende, siger Knud Tolstrup til bladet. Så foreløbig har Kosangruppen besluttet at sætte stop for alle nyinvesteringer indtil uvisheden om ØD er afklaret. – Der er for mig at se overhovedet ingen tvivl om, at ØD-forslaget er starten på samfundets overtagelse af produktionsmidlerne, og at den nuværende regerings mål er 100 % socialisering af det danske erhvervsliv, hvad enkelte fremtrædende socialdemokrater da også har indrømmet, siger Knud Tolstrup«. – Og i Politiken fra den 21. august kan man læse følgende udtalelse af formanden for LO, Thomas Nielsen: »Hvis der skal forhandles om den centrale fond og bestemmelsen om, at alle er tvunget med til økonomisk demokrati, må Socialdemokratiet forhandle alene, for det bliver uden mig. Hvad angår frivilligheden, har jeg været medlem af det frivillige udbyttedelingsnævns siden oprettelsen i midten af halvtredserne og set, hvad det er blevet til – eller rettere hvad det ikke er blevet til«.

For dem af årsskriftets læsere, der ønsker at sætte sig ind i problematikken omkring ØD, kan jeg henvise til en udmærket bog, der er udkommet i år. Bogen hedder Økonomisk demokrati, kilder til den politiske debat. Den er udgivet af Gyldendal og koster 25 kr.. Det »åndelige« indhold omfatter de forskellige partiers syn på ØD, de forskellige forslag til ØD med kommentarer, og eksempler på praktiseret udbyttedeling i forskellige lande, f. eks. Frankrig og Tyskland. Bogen er velegnet til studiekredsarbejde og som julegave eller mandelgave!

Svend Tornbjerg

12 års uddannelse - set fra et højskolesynspunkt

(* Der er i de senere år gjort nogle erfaringer på de danske højskoler som måske burde indgå i overvejelserne om undervisningsministerens udkast til forslag om 12 års uddannelse for alle.

Det drejer sig ikke så meget om de opsigtsvækkende kriser, som en række skoler har været igennem, men om nogle ofte upåagtede ændringer i elevernes forudsætninger, som igen hænger sammen med bagved liggende ændringer i samfundet og skolesystemet. De har ikke blot betydning for højskolerne arbejde, selv om de måske nok der gør sig gældende på en særlig måde, fordi højskolerne er frie kostskoler, men for al undervisning og uddannelse i vort samfund.

Det er almindelig bekendt, at højskolernes elevgrundlag er ændret afgørende i løbet af de sidste 15-20 år. I halvtredserne var næsten alle højskolefolk anfægtet af, at man stort set stadig havde en »bonde-højskole«. Det var hovedsagelig de unge fra landet, der kom. Vel var der også unge fra byerne, men de var afgang i mindretal.

I løbet af tresserne ændredes dette billede afgørende. Unge fra byerne meldte sig i stigende tal som elever på højskolerne, man blev i den forstand en folkehøjskole, at man ikke blot var skole for den svindende del af befolkningen, som landboerne udgjorde. Det er måske den største omstilling, der er sket i højskolernes snart 130-årige historie. Man kan diskutere, om den i det hele taget er lykkedes, om højskolerne er højskoler mere, om de ikke er blevet noget radikalt andet, end de var for blot 20 år siden. Men det er en anden historie, som ikke skal tages op her. Det sikre er, at man uden væsentlig tilbagegang hverken i antallet af skoler eller elevtallet, ja, med en fortsat svag fremgang, så sit traditionelle elevgrundlag svinde ind og til sidst næsten helt forsvinde og samtidig tiltrak et nyt, som vel altid havde været der, men aldrig havde meldt sig i stort tal. Det er egentlig imponerende og bør huskes, når man kritiserer eller forkaster nutidens højskoler på grundlag af sensationsprægede kriseberetninger fra et fåtal af dem.

(* Kronik i POLITIKEN 8. august 1973

Men samtidig sker der to andre ting, som ofte overses, men måske er mere betydningsfulde både for højskoleundervisningen og for anden undervisning – ikke mindst for forslaget om en 12-årig skole for alle.

For det første mister højskoleeleverne stort set deres erfaring fra arbejds- og erhvervslivet. Mens en højskoleelev tidligere – typisk – var et ungt menneske, som var gået ud af skolen som 14-årig og derefter havde arbejdet i 4-5 år, enten været ude at »tjene« eller arbejdet i forældrenes bedrift eller husholdning, er hans/hendes eneste erfaring nu – skole, plus et eller to års mere eller mindre plan- og perspektivløs beskæftigelse i afventen på en uddannelse eller på personlig modenhed og sikkerhed til at foretage et uddannelsesvalg.

Betyder det, at eleverne for en stor del ikke længere er »voksne«? Folkehøjskolerne skal jo ifølge loven tilbyde voksne elever en almindelig undervisning. For at sikre, at eleverne er voksne, har man en aldersgrænse. Den er nu 17^{1/2} år ved kursets begyndelse, mens den tidligere var 18 år inden dets afslutning. Det kommer omtrent ud på et, hvis det er årene, som er afgørende. Men er det det?

Mon ikke næsten alle erfarne højskolefolk vil være enige om, at erfaringer fra arbejds- og erhvervslivet betød modenhed. 4-5 års slid i landbrug eller husholdning gav sult og tørst efter oplysning, kundskaber. Ofte var den syvårige skole udnyttet til sidste dråbe, man havde måske dertil været et halvt år på efterskole, havde deltaget i aftenskoler, foreningsliv o.s.v. Inden man etablerede sig, ville man have mere lys, mere indsigt i samfundet, verden, livet. Derfor tog man på højskole, velmotiveret for en voksen undervisning. Man ønskede sine skolekundskaber opfrisket, og man ønskede dybere indsigt, videre udsyn. En ikke helt ringe del af eleverne udgjorde en intelligensreserve, karakter- og holdningsmæssigt lå man formodentlig over gennemsnittet.

Arbejds- og erhvervserfaringen gav kort sagt både motivation og modenhed for voksenundervisning. Man havde et selvoplevet udgangspunkt for diskussion om og stillingtagen til samfundsspørgsmål, man havde erfaringer at stå på. Måske trængte de til at blive sat ind i en større sammenhæng, men noget var der. Man havde måske endda oplevet visse nederlag – eller overvundet dem – at der kræves noget, at der er forskel på folk, at samarbejde har sin pris o.s.v. Kort sagt en modenhed, som er udefinerlig, men af afgørende betydning i en fri voksenundervisning.

Man fristes til at spørge, om ikke højskolealderen, »åndens skaber-time«, som Grundtvig sagde, har mere at gøre med arbejds- og erhvervs-erfaring end med biologisk alder, om ikke den først indtræder 4-5 år efter afsluttet skolegang, hvor langvarig den så end er eller bliver. Adskillige højskoler søger da også for deres vedkommende at skruer minimumsalderen i vejret, og en del forsøger at gøre det muligt for eleverne at medbringe mindre børn. Denne udvikling er næppe tilfældig. Man skal måske i denne sammenhæng heller ikke overse pensionsthøjskolerne og det stigende antal pensionistkurser på almindelige højskoler. Der findes næppe bedre motiverede og mere modne højskoleelever, taknemlige, spørgende, lyttende. De har i hvert fald arbejds-erfaring – og anden livs-erfaring.

Den mest inspirerende elevtype er dog måske den, der kommer på arbejderhøjskolernes tillidsmands- og fagforeningskurser af to eller en uges varighed, midaldrende mænd og kvinder, som ikke blot har betydelig arbejds-erfaring, men erfaringer som en slags offentlig ombud på en arbejdsplads eller i en fagforening. For så vidt har arbejderhøjskolerne klart draget konsekvenserne af det, der her er tale om, idet de i disse år indskrænker deres almindelige højskole for unge til det mindst mulige og anvender det meste af deres kapacitet til korte tillidsmands- og fagforeningskurser, som nu skal undergives en systematisk modul-opbygning, da det er vanskeligt eller umuligt for disse folk at tage på skole i længere perioder ad gangen.

På en række forskellige måder søger man at skaffe sig elever med erfaringer fra arbejds- og erhvervslivet eller med anden livs-erfaring og gerne med en højere alder. Forslaget om en 12-årig uddannelse for alle er udtryk for en modsat tendens. Det er en systematisering af tendensen til at give en lang og høj uddannelse, inden man gør erfaringer i arbejds- og erhvervslivet. Det har man altid gjort med studenterne, og deres tal er som bekendt under alle omstændigheder stærkt stigende, men de fleste andre uddannelser har enten været bygget ind i og til dels bestået af praktisk oplæring, eller de har forudsat en så høj begyndelsesalder, at arbejds-erfaring efter afsluttet skolegang var noget naturligt – om end ofte noget tilfældigt og planløst. Nu vil man stort set behandle ikke blot børn, men også unge, som om de hverken havde hænder eller krop og behov for at lære at gøre noget nyttigt og nødvendigt med begge dele. Det er måske ikke så sært, at antallet af handicappede synes at stige.

Kunstemnedag.

For det andet er højskolerne i de senere år blevet søgt – nogle vil sige hjem søgt – af et stigende antal »tabere« af forskellig art, unge, som på en eller anden måde er psykisk eller socialt handicappede, samspilsramte, adfærdsvanskelige, eller hvilke betegnelser man fra tid til anden foretrækker at hæfte på dem, kort sagt unge, som der på en eller flere måder har været »problemer« med.

Det har ligefrem været nødvendigt at nedsætte et kontaktudvalg mellem »henvisende« myndigheder (revalidering, børneværn, skolepsykologer, fængselsvæsenet, statshospitalerne m. fl.) på den ene side og folkehøjskoler, efterskoler og husholdningsskoler på den anden side. (Det er nok karakteristisk, at den fjerde skoleform under samme lov: landbrugsskolerne ikke mærker disse problemer i nævneværdig grad). Formålet har været gensidig orientering og forståelse og midlerne en række konferencer og noget skriftligt materiale. Stofmisbrugsbølgen gjorde en tid problemet særlig akut. Den er formentlig aftagende, men problemet er på ingen måde løst. De fleste skoler vil og kan godt optage enkelte »henviste« elever, men ikke mere end 5-10 pct., og det kan langt fra dække behovet. Foruden de egentlig »henviste« kommer der også »pro-

blembørn« eller -unge privat, som så måske bagefter søger økonomisk hjælp hos en henvisende myndighed. Man har hverken sagkundskab eller midler til at være behandlingshjem. Erfaringer viser, at god vilje og idealisme ikke er nok, hvis antallet stiger så meget, at miljøet præges deraf. Er der derimod tale om et forsvindende mindretal, kan miljøpåvirkningen undertiden være heldig.

Men hvorfor er presset af problembørn blevet så stort? Er det fordi samfundets opsøgende net er blevet mere finmasket, så færre slipper igennem, eller er det fordi der føres en bevidst resocialiseringspolitik: folk, som det er gået skævt for, skal hurtigst muligt ud blandt almindelige »normale« mennesker, og hertil anses en fri folkehøjskole for særlig velegnet? Eller producerer det industrialiserede og urbaniserede samfund med dets forlængede skole faktisk flere tabere, end det gamle samfund gjorde?

Da højskolerne er skoler, er det naturligt, at opmærksomheden navnlig rettes mod det øvrige skolesystem, hvor det sociale eller psykiske handicap vel sjældent skabes, men ofte vokser og i hvert fald registreres. Man kan vanskeligt undgå den konklusion, at allerede den nuværende folkeskole faktisk er over evne. Den er ikke i stand til – på de betingelser den har – at undgå at forstærke tabersituationen for en procentdel, der måske ligger mellem 10 og 25. Det afhænger lidt af, hvad ikke blot skolen, men eleven og forældrene kræver for at kalde et skoleforløb vellykket. Her spiller den offentlige menings bestandige hamren på uddannelse, stadig længere og højere uddannelse, og vel at mærke boglig, teoretisk uddannelse, og den tilsvarende lave vurdering af hændernes og kroppens arbejde en stor og skæbnsvanger rolle. En eller anden procentdel kan simpelthen ikke leve op til det krav og kan kun blive hæderlige og lykkelige mennesker, hvis de med god samvittighed, god løn og god prestige kan få lov til at arbejde med deres hænder og krop.

Er den niårige skole, som vi kender i dag, rent faktiskt over evne for op imod $\frac{1}{4}$ af eleverne, vil den foreslåede tolv-årige formodentlig være det for op imod halvdelen. Ikke at de ikke vil kunne komme igennem den, men de vil have brug for støtteforanstaltninger, special- og handicapundervisning, rådgivning o.s.v. De vil bagefter opdage, at de har behov for meget af det, der blev budt dem, men som de ikke havde sans og samling til at tage ved, mens tid var. De vil have brug for skoleskift og miljøskift, for en ny start eller fortsættelse i en anden sammenhæng.

Højskolerne kan blive en art hjælpeskole for den intelligensmæssigt og holdningsmæssigt svageste halvdel af befolkningen. Det er et spørgsmål om de ikke allerede er godt på vej til at blive det. Det kan være en både hæderlig og nødvendig opgave. Men derved trues deres karakter af folkehøjskoler på en anden led end tidligere. Hvis ikke de har noget at byde også dem, der uden vanskeligheder og med godt resultat går gennem den nuværende og fremtidens tolvårige skole, fortjener de næppe navn af folkehøjskoler. Det er imidlertid ikke højskolernes fremtid, det drejer sig om her – de må naturligvis til enhver tid tage bestik af det faktisk eksisterende skole- og uddannelsessystem – men forslaget om en 12 års grundlæggende skole- og erhvervsuddannelse for alle fra 1980.

Har de her beskrevne erfaringer nogen relevans for vurderingen af dette forslag?

For det første bør den nye gymnasiale uddannelse nok aldrig gøres obligatorisk. Undervisningspligten bør ikke forlænges fra 9 til 12 år. Udkastet lader spørgsmålet stå åbent, og det er naturligvis et politisk spørgsmål, som det tilkommer Folketinget at afgøre.

For det andet bør det overvejes ikke blot at tillade, men at opmuntre til »pause-år« inden og i 10.-12. uddannelsesår.

For det tredje bør det overvejes at åbne den nye uddannelse for alle, ikke blot for alle 16-årige, heller ikke blot op til 25 år, men for alle.

For det fjerde bør en graduering af uddannelsesstøtten i forhold til antallet af erhvervsaktive år forud for og under uddannelsen overvejes.

For det femte bør der snarest stilles midler til rådighed for forsøg ud fra de nævnte retningslinier.

Et hovedformål med forslaget er »omstillelighed«, som navnlig tænkes opnået ved at styrke det almene islæt i uddannelsen, som samtidig skal forsyne alle fremtidige borgere med et fælles »sprog« og styrke mulighederne for at øve indflydelse på arbejdspladser og i samfundet i øvrigt.

Er gymnasieelever og HFere da mere omstillelige end andre? Deres uddannelse rummer jo i dag det største almene islæt. Evner de bedre at benytte et »fælles sprog« og øve indflydelse på arbejdspladser og i samfundet? Kan noget sådant overhovedet opnås ved en teoretisk skoleundervisning for 16-19-årige, som aldrig har været på en arbejdsplads – bortset fra nogle uger i en ferie måske? Er de indstillet på »at benytte fremtidens tilbud om vekselvirkning mellem beskæftigelse og uddan-

nelse«, som det hedder i bemærkningerne? Hvorfor ikke starte denne vekselvirkning straks – ved hjælp af pause-år?

I virkeligheden burde pause-år måske gøres obligatorisk, således at man optjente retten til uddannelse i 10.-12. år ved erhvervsarbejde i lige så lang tid, samlet eller med et år ad gangen. Men det ville nok være et for voldsomt indgreb i den personlige frihed og i velerhvervede rettigheder. Man kunne derimod meget vel overveje at opmuntre til pause-år ved forøget uddannelsesstøtte i forhold til antal år i erhvervsarbejde.

Pause-år vil endvidere gøre det muligt uden at ændre på de foretagne kapacitets- og omkostningsberegninger at åbne uddannelsen for dem, som nu henvises til voksenundervisningen, hvorom udkastet indeholder en principbeslutning, der imidlertid må siges at være uforpligtende, da den ikke er nøjere defineret og konkretiseret.

Pædagogisk vil pause-år betyde, at de fordele, som HF-undervisningen åbenbart har i forhold til gymnasieundervisningen, kan bevares. Det kan de ikke, hvis alle gennemfører 10.-12. uddannelsesår umiddelbart efter folkeskolen uden arbejds erfaring, hvad udkastet forudsiger vil blive tilfældet, når uddannelsen har været udbygget i nogle år. Man forudsætter, at der i de første år vil være et »efterslæb« af 19-25-årige, som der må skaffes plads til, men »på lidt længere sigt må det forsvinde«, hedder det. Hvorfor »må« det det? Hvorfor er det ikke lige så nødvendigt at skaffe plads til folk, som er over 25 år? Hvor kommer denne tilfældige aldersgrænse fra?

Den forøgede uddannelsesstøtte, som er nødvendig, hvis ældre årgange skal kunne udnytte tilbudet, bør maksimalt være godtgørelse for tabt arbejdsfortjeneste. Hvorfor ikke med et snuptag indføre noget, der ligner »sabbat-året«, således at man efter 6 arbejdsår får ret til et uddannelsesår med støtte af denne størrelsesorden, og altså efter 18 til tre? Hvorfor skal kun Arbejdsministeriets kurser for ufaglærte kunne give en så høj uddannelsesstøtte?

Vil man af med »båse-systemet«, er der nok at tage fat på. Men afgørende er, at man ikke glemmer, at der stadig er brug for – ikke blot mennesker, der kan og vil arbejde med deres hænder og krop, men at alle kan det, og at dette arbejde respekteres og vurderes efter fortjeneste. Kan man ikke det, er man i virkeligheden kropsligt handicappet. Nedvurderes det, er der meget der tyder på, at en ikke ringe procentdel af befolkningen bliver psykisk og socialt handicappet. *Vilhelm Nielsen.*

Lavino og Ocol - identitetskrisen i det moderne Afrika

Hvem er jeg? – Hvor kommer jeg fra? – Hvor går jeg hen? Hver ny generation stiller sig selv disse spørgsmål, og i tider, hvor udviklingen går hurtigt, hvor forandringerne næsten synes at snuble over hinanden, hvor ingen nyskabelse når at få fodfæste, før den væltes omkuld af den næste, – ja, i sådanne perioder lyder stemmerne endnu mere indtrængende end ellers. I mange udviklingslande sker ændringerne i dag med stormskridt; ikke altid til det bedre, måske slet ikke de ændringer, som planlæggerne i deres allerhøjeste visdom havde tænkt sig: den velafbalancerede overflytning af vækstraterne fra én sektor til en anden. I stedet kommer en næsten lavineagtig menneskestrøm, en flugt over hals og hoved, bort fra sliddet på landet – ind til byen på jagt efter lykken, chancen for én selv og ens børn.

For de fleste bliver det storbyens fattigkvarterer, for de få udvalgte bliver det uddannelse og vellønnet stilling i regeringsadministration eller partiapparat; for alle bliver det farvel til en stor og betydningsfuld del af den kultur, der har båret slægterne før dem gennem trængsler, hungersnød og epidemier: *fællesskabet* bliver lidt efter lidt fortrængt af en individualistisk livsholdning. En fremmedgørelse over for alle de oprindeligste livsværdier, jorden, arbejdet, slægten og lokalgruppen, sætter ind. Alle tænker på *sig* – færre og færre på *os*.

I Kenya sidder digteren og samfundskritikeren Okot p'Bitek og iagttaget denne udvikling, – ikke passivt, men særdeles aktivt og medlevende, både i tale og i skrift, i undervisning og personlig livsførelse. Nogle af sine børn har han sendt hjem til sin mor i det vestlige Uganda – de skal vokse op på landet, siger han, lære, at de har rødder et sted, før de hvirvles ind i den moderne tilværelses tummel!

Allerede i 1966, kun et par år efter Kenya's UHURU (politiske selvstændighed), havde han sin første bog færdig, en sønderlemmende, men også særdeles vittig kritik af forandringen og dens bitre frugter, en besk satire over den ny tids mænd og deres kvinder, en klage over de gamle værdiers fornægtelse helt ind i det mest elementære livsforhold: slægten.

Bogen hedder »Lawinos Sang« og udkom i 1970 på dansk i en smuk digterisk gengivelse af Jørgen Sonne. Den har som undertitel »En klagesang«. – »Men det er nu helt forkert«, betroede Okot mig for et par år siden, en af de første gange vi diskuterede *Lawino*, »det var bare noget, udgiveren fik mig til, fordi det lød mere spændende. Der skulle have stået »En spottevis«; for Lawino klager ikke, det er hun alt for stolt til. Hun håner, driller og ægger sin mand – for hun vil stadig opnå noget af ham, hun vil ha' ham igen! En kvinde, der synger klagesange, vil en ægtemand aldrig lytte til . . . Eller vil han?«

Ved samme lejlighed fortalte Okot også, at mens han skrev bogen, havde han brugt at ta' hver ny sang med hen på sin yndlingsbar og læse den op for alle, der gad lytte. Han ønskede at blive hørt og læst af et stort publikum, ikke at skrive for en lille udsøgt kreds, og kun hvis bargæsterne gad høre på, var der noget ved det. Rystede de på hovedet, eller gik de midt i hans oplæsning, duede det ikke, vidste han – så måtte han gå hjem og skrive kapitlet om. En af de herligste oplevelser under arbejdet var, da han en dag fik smidt et glas øl i hovedet; stolt pegede han på et lille ar i den ene tinding, hans ærsmærke som sand digter: en rasende kvinde havde kastet sig over ham, fordi hun troede, det var hende, der havde været model for Lawinos medhustru, den latterlige, europæiserede Tina, den sorte kvinde, som vil være hvid!

»Lawinos Sang« består af 13 sange, hvori Lawino fortæller om barndomshjem og ungdom, om trolovelsen med Ocol og deres store lykke sammen. Men – lykken varede ikke ved, for hendes husbond studerede, og efterhånden blev hans hjerte så fuldt af bøger, at der knap var plads til andet. De er flyttet til den store by, bor nu i et europæisk hus med moderne bekvemmeligheder og omgås moderne mennesker. Men Lawino trives ikke i de nye omgivelser, og Ocol har vendt sit hjerte fra hende og taget sig en anden hustru. – Lawino er en velbegavet pige, hun nøjes ikke med at lade sig kassere og sende ud på landet; i stedet sætter hun sig hen og ser sig om i sit byhus med de kolde, hårde linier og det magiske, elektriske komfur, som hun er så bange for. Hun tænker tingene igennem fra bunden, hun prøver ud fra sine forudsætninger at finde en forklaring på Ocols opførsel. Har hun ikke elsket ham, som en kvinde bør elske sin mand, skænket ham sunde børn og i alle måder været ham en god hustru, ven og kammerat? Jo, men det er bare ikke nok, finder Lawino ud af – det dur ikke længere; hvad hun lærte i sin ungdom, den-

L a v i n o o g O c o l

gang da hun strålede i de unge pigers kreds derhjemme i landsbyen, da »Tyrens datter« overgik alle andre i skønhed, styrke, smidighed og vid – det er ikke længere nok. For verden har ændret Ocol, og nu vil Ocol til gengæld ændre verden endnu mere.

Lawino gennemgår i tankerne den ene ting efter den anden, – kassetret, forbi; men samtidig kan hun ikke lade være med at protestere, for det var smukt og rigtigt og meningsfyldt, det *er* smukt og rigtigt, også nu, hvis blot Ocol ville give sig tid til at tænke sig om og se med egne øjne. Lad os f. eks. høre, hvad Lawino har at sige om *dansen*:

*Det er rigtigt,
jeg er uvidende om de fremmedes danse,
og hvordan de klæ'r sig ved jeg ikke . . .
Jeg kender kun vort folks danse.*

*Jeg vil ikke narre dig,
jeg kan ikke danse samba!
Du så mig engang i Orak-dansen,
dansen for de unge,
dansen for vort folk.*

*Når »Tyrens datter« går ind i arenaen,
står hun ikke der som dovent øl, der ikke kan sælges . . .
Hendes barms tatoveringer er som palmens frugter,
hendes rygs tatoveringer er som stjerner en sort nat;
hendes øjne funkler som ildfluer,
hendes bryster står modne som den fulde måne.*

*Når trommerne dunker,
danser du med kraft og sundhed,
du danser med selvtillid, og du synger
tirrende sange, sange til lovprisning,
triste sange om bristet kærlighed,
sange om mangel på kvæg.
De fleste sange gør en eller anden vred.*

Ja, det var dansen, som den var for ikke så forfærdelig mange år siden; arenaen, landsbyens danseplads, var et centrum, der ikke alene gav glæde og sundhed, men også var med til at sætte livet ind i en større sammenhæng og fastholde den enkelte på hans bestemte plads i denne kreds: tirrende sange, fornærmende og krænkende sange, sange til lovprisning. De fleste sange gør en eller anden vred. – Herinde i byen er alting anderledes:

*Det er rigtigt, Ocol,
jeg kan ikke danse balsals-dansen.
Når jeg bli'r holdt så tæt, føler jeg mig skamfuld.*

A g n e t e B j e r r e

*De kommer til dansen døddrukne, de lukker øjnene i,
og de synger ikke, mens de danser --
de danser tause som troldmænd.*

*Hver mand for sig har en kvinde,
skønt hun ikke er hans bustru.
Skamløst holder de hinanden --tæt, tæt,
de kan ikke trække vejret!*

Lawino erklærer, at hvis nogen tvinger hende til at danse på denne måde, så vil hun føle det, som om hun hænger sig selv med fødderne i vejret!

Og som det er med dansen, er det med alt andet også, alt hvad Lawinos mor har brugt år af sit liv på at bibringe hende, om husførelse og madlavning, hvordan man vinder sin mands kærlighed og bevarer den trods onde anslag, om gudsdyrkelse, påkaldelse og ofringer, hvad enten det nu er kvæget eller et barn, der er angrebet af de onde ånder, alle disse kundskaber er nu ubrugelige i den tilværelse, som Ocol ønsker de skal leve. Hør blot her, hvad han har at udsætte på hende: hun kan ikke passe tiden, hun vil ikke ændre sit udseende eller sin klædedragt, sin tro eller sine livsvaner, hun vil ha' lov til at vise gæstfrihed som det sømmer sig over for de ældre i slægten, skønt Ocol finder, det er tidsspilde med alt det familierenderi; hun vil heller ikke nøjes med en europæisk doktor, når hendes børn er syge, og alt i alt har hun jo ingen uddannelse. Det er derfor, Ocol har vendt sig mod den moderne afrikanske pige, Tina, som har gået i engelsk skole, og som ivrigt går ind for sidste mode på alle områder. Egentlig er Lawino ikke så bitter, fordi Ocol har ønsket sig en kone til – det er nu én gang livets vilkår: »Hvem har opdaget medicinen mod tørst?« siger hun med sin stammes visdom. Det, der oprører hende, er hendes rivalindes ringe kaliber; at hun selv er blevet vraget til fordel for så ynkverdigg og latterlig en skabning, den magre, mørke »skønhed«, som ved hjælp af skindblegende cremer og hede oliebad søger at gøre sin hud bleg og sit krusede hår glat og stridt, – ja, værst af alt: ved dansen i den lumre balsal bærer hun håret af en død, hvid kvinde på sit hovede for endnu mere at komme til at ligne *en af dem!*

Lawino har søgt at bevare agtelsen for sin mand trods alle hans ny-modens ideer. Hun udfordrer ham, – men det er altid for at få en dialog i gang, for at få kontakten imellem dem genoprettet. Dog, hen mod slutningen af bogen er hendes tålmodighed med den vildfarne ved at briste,

for Ocol, den studerede og fremskridtsvenlige, er gået ind i politik, for at hans land kan blive selvstændigt. Hans bror har gjort det samme, og begge siger, de kæmper for at udfri folket af sygdommens og uvidenhedens, fattigdommens og sultens lænker. Desværre kæmper brødrene for hver sit af de to konkurrerende partier, og uroen og splittelsen i slægten er ved at nå et højdepunkt – Lawino må knap nok tale med sine svigerforældre, for de holder med broderen, mener Ocol. For den pligtro La-

wino er målet nu ved at være fuldt: hendes mand har de højeste og æd-
leste principper, – »frihed og fred!« siger han hele tiden – men i praksis
splitter han sin egen slægt og familie, kun lederne af hans politiske parti
har virkelig værdi for ham.

Gennem hele digtet søger Lawino at genopvække sin mands følelser
for »det gamle bosted« og alt hvad det står for. »Prøv at vende tilbage,
blot en eneste gang, så vil du opdage, at der er værdier dér, som du ikke
kan tåle at miste. Ryk ikke græskarplanten op med rode!« Det gamle
bosted og græskarplanten vider sig ud og får en næsten altomfattende
symbolsk betydning – ikke blot hjemmet på landet, fællesskabet, Lawino
selv og deres børn, men også tro, skikke, digtning og dans, hele den
gamle kultur og dens rigdom af traditioner.

En historie om et ægteskab, hvor lykken ikke varede ved! Javel, – men
samtidig et skarpt indlæg i kulturdebatten. Lawinos og Ocols ægteskabe-
lige tovtrækkeri er i virkeligheden kampen mellem de to kulturer, den
afrikanske livsform overfor den vestlige teknisk-økonomiske civilisa-
tion, og Tina, Ocols anden kone, står som symbol for alle de værste ud-
skejelser i nutidens kulturomvæltning, for alle de uægte, overfladiske,
næsten medynkvækkende forsøg på at glemme eller fortrænge den afri-
kanske identitet og kritikløst antage den vestlige livsstil lige til den yder-
ste konsekvens. Når Lawino anråber Ocol om at vende tilbage, er det
digteren, der anråber sine landsmænd: Lad os give vor egen kultur en
chance, lad os forny traditionen, så den kan leve videre i nutiden! Lad
os forblive tro mod os selv!

Men Ocol, hvad siger han til alt dette? Lawinos begejstrede læsere
ventede spændt; ville han ta' til genmæle, eller ville han gøre indrøm-
melser? Var en forsoning, altså en kultursyntese mulig? Da hans svar
endelig kom i 1970, var det med næb og klør.*)

*Kvinde -- hold mund,
pak dine sager -- forsvind!
Tag alt det tøj, jeg købte til dig,
tag perlekransene og armbåndene
og resten af køkkentøjet,
jeg har ikke brug for gammelt ragelse.
-- Tjener, bør her,*

*) »Song of Ocol« er endnu ikke blevet oversat til dansk, men læs den alligevel
-- den er ikke svær.

Lawino og Ocol

*fej ud over hele huset og vask gulvet.
Jeg ta'r til byen og henter maleren.*

Men ikke nok med, at Ocol smider Lawino ud, han følger spot til skade:

*Jeg ser et gammelt bosted nede i dalen,
hytter og forrådsbuse, det hele lagt øde . . .
Jeg ser et stort græskar, der er ved at rådne,
hundredvis af biller virmler i det.
-- Vi vil pløje hele dalen op,
lave kompost af græskarrene og de andre husmands-afgrøder,
og det gærde, der skiller de små jordlodder,
vil vi rive ned, -- sammen med træerne der skiller
én klans jord fra en andens.
Stammegrænserne og de lokale sprog
vil vi la' gå samme vej.*

Bortset fra indledningen taler Ocol ikke til Lawino; for ham er hun et tilbagelagt stadium. Men Ocol ønsker på ingen måde at fornægte fællesskabets idé, tværtimod – han ser sig selv som del af en ny, stor helhed, pionérerne, fremskridtets mænd, han er blevet en af landets politiske ledere efter befrielsen fra de fremmedes åg. For ham er der kun én vej: fremad! Sker det en enkelt gang, at han ser sig tilbage, er det med en følelse af dyb skamfuldhed.

*Hvad er Afrika for mig?
Dybt, dybt, afgrundsdybt mørke.
Afrika er en doven kæmpe, der sover og drømmer i solen,
angrebet af en kronisk sygdom, sin sorte uvidenhed,
lænket til fattigdommens hårde klippe.
-- Og dog ler han, altid ler og danser han,
lænkerne om hans fødder klirrer,
mens han viser sine hvide tænder frem i et grin --
de tænder, som ikke kan bide!*

Ocol fornægter efter bedste evne sin afrikanske barndom og ungdom, det er en lænke om foden, et sår i sjælen, en svien, som han kun kan døve ved at rive ned og ødelægge alt det, som Lawino ønsker at bevare. Derfor taler Ocol også til hele nationen: I mænd fra de små stammer, kast jeres gamle, ubrugelige våben i en dyng og sæt ild til, lad flammerne fortære jeres fortid! I kvinder, søstre, kast de tunge byrder fra jer, – lad jer ikke bøje til jorden under dem. Knus vandkrukkerne, og sækkene med deres bæresele, som graver sig dybt ned i jeres smukke pander, – væk med dem! Og drag så ind til byen.

A g n e t e B j e r r e

*Lad alle blive kaldt sammen,
og lad dem synge, danse, tromme en sidste gang.
Lad høvdingen tale -- for sidste gang,
tag afsked med hinanden allesammen,
for i morgen ved første hanegal
bryder alle op herfra,
og det gamle bosted bliver brændt ned til grunden.*

*Sig også farvel til forfædrenes ånder,
spild ikke flere ofre på dem,
for de vil flygte bort, sammen med blæsten og røgen
fra det afbrændte bosted.*

Tydeligere kan det vist ikke siges. – Hvad har Ocol så at tilbyde? En ny by i stål og beton, et sted, hvor termitdronningen vil dø af sult, en by med friserede parker og snorlige gader, opkaldt efter Afrikas store mænd – nej, ikke de gamle sorte konger, men de virkelige befriere, de, der bragte den store, dovne kæmpe ud af mørket: Bismarck af Prøjsen og Leopold den Elvte af Belgien.

Alt dette er ikke for den jævne befolkning fra landsbyen; selv om Ocol ikke siger det, ved han godt, at den nye by bliver for folk af hans egen klasse, den afrikanske overklasse. Folkene fra det gamle bosted må finde deres hjem i den ring af slum, som kranser alle de hastigt voksende storbyer i udviklingslandene. – Derfor har Ocol også sit forsvar parat, imødegår underklassens angreb ved at slå først: »Hvad lavede I, mens vi andre sad i fangelejr«? spør han. »Er I utilfredse nu, så tænk på det fredelige liv i landsbyen, hvor I gik på jagt, dansede, eller I drak ved de endeløse begravelsesfester – mens vi led i årevis, kæmpede og planlagde revolutionen!« Derfor er det også rimeligt, at de nye magthavere nu får deres belønning i form af jordbesiddelser, rigdom og magt, ikke mindst det sidste.

*Omstreffere må sættes i fængsel på livstid,
tyve og røvere bør man klynge op,
illoyale elementer må fjernes uden rettergang.*

*Er det måske nogensinde blevet lovet jer,
at UHURU skulle bringe paradiset på jorden?*

Hvor blev den idealistiske unge politiker af, han, som ville udfri folket af sygdommens, uvidenhedens og fattigdommens lænker? – Ja, han er borte med blæsten. Er han måske forsvundet sammen med forfædrenes ånder, der flygtede fra det nedbrændte bosted. Han, som ville udfri de andre, er selv ufri; han slæber stadig sin lænke med sig, derfor kan han

Lawino og Ocol

heller ikke skabe noget levedygtigt, kun tænke i rigdom og magt, stål og beton, Vestens golde symboler.

I »Ocol's Sang« revser Okot p'Bitek både høj og lav, både politiker og åndsaristokrat, magthaverne – men også dem, der lader sig under-
tvinge af dem. Når man spørger ham, om der da slet ikke er noget af det nye, der dur, ler han afvæbnende: han er digter, ser sig selv som iagttag-
ger af de sociale og politiske processer, som han derefter søger at be-
skrive og kommentere. Da vi sidst taltes ved for nogle måneder siden,
svarede han det samme som for et par år siden: det bedste, de hvide kan
gøre for Afrika, er at gå hjem. »For Lawino og Ocol kan hverken finde
hinanden eller deres sande jeg, sålænge I er her med alle jeres påfund!
Vi må ha' en tænkepause, så vi kan gøre os fri af alle de ideer, som I
hvide så alt for gavmildt har øst ud over verden de sidste hundrede år.
Først da kan vi finde vor egen identitet som afrikanere . . . «

Okot er digter og sanger, men han er også et realistisk nutidsmenneske;
han ved, at Afrika ikke kan sættes tilbage til Lawinos ungdomsdage, den
vestlige teknik kan man ikke undvære. Spørgsmålet er, om det er muligt
at få de to kulturer smeltet sammen til et nogenlunde harmonisk hele,
så Lawinos og Ocols børn kan vokse op til fredelig sameksistens mellem
stammer, folkeslag og samfundsklasser. Sker det ikke, bliver *Lawino* og
Ocol ikke forligt, vil det om nogle år blive alles kamp mod alle.

Agnete Bjerre.

Væsen og væren

I vor daglige omgang med vore medmennesker, med dyrene og tingene, er vi tilfredse når vi får at vide *hvad* de er. Et menneske kan være skomager eller højskoleelev. Dyret en kat eller en ko, og tingen en stol eller, ja, vi er ligefrem tilfredse ved at få den benævnet som en *dippedut*.

I vor vanetænkning bilder vi os ind, at vi ved, hvad der er at vide om den ting. Og det er måske muligt at det er rigtigt. Hvis vi altså virkelig er tilfredse med det.

Et menneske der interesserer mig vil jeg naturligvis vide noget om. Jeg spørger, nærmest pr. vane, hvem det dog er og får til svar at joh, det er Ole Olsen, skomager. Og så nikker jeg tænkstomt på hovedet og er tilfreds. Vanen har lært mig – uden at jeg i øvrigt har bedt om denne lærdom – at standse her. Det ville være galmandsværk at gå videre. For hvad skulle dog den stakkel svare?

At Ole Olsen er et menneske ved jeg. Men nu bliver jeg alligevel mistænksom. Ved jeg nu det? Hvornår diskuterede jeg sidst med nogen hvad et menneske egentlig er? Igennem min hjerne farer så alle definitioner og teorier som jeg kender, om hvad et menneske er. Både zoologiske, biologiske, psykologiske, sociologiske – og sågar også kemiske og fysiske! »Hr. Olsen er et opretstående dyr som er skomager«. For eksempel. Det hjælper ikke spor til forståelse af hvad et menneske er. Holbergs: »Morlille er en sten«, er ikke nær så tåbelig, langt mere morsom og ikke så lidt mere tankevækkende.

Tænksomme individer har gennem århundreder spekuleret over spørgsmålet. Og mange svar er som sagt givet. Det er først og fremmest *fagfolk* der har udtalt sig. Og når fagmanden siger at en krebs er et rødt havdyr der går baglæns, må jeg bøje mig. Manden må jo vide hvad han taler om. Han er fagmand. Men hvem er fagmand når det gælder mennesket? En zoolog? Og i øvrigt kan jeg udmærket godt hævde, at hvad rager det mig hvad en krebs er, uden derved at have meldt mig ud af det gode samfund. Jeg tror ikke på nogen fagmand når det gælder mennesket. Det skulle bare mangle om vi ikke alle var fagmænd! Det er jo os selv det drejer sig om! Hvad et menneske er kan kun besvares af den enkelte.

Måske ville det hjælpe lidt på problemet hvis man prøvede at skelne mellem *væsen* og *væren*: *Eet* fælles udsagn kan vi fremkomme med om alle fænomener. (Fænomen (her): Tingene, menneskene *som de viser sig for os*) Nemlig at de *er*. Bedre: at de er til. At de er til stede. Det er indiskutabelt at vi, menneskene, dyrene, tingene er fælles om dette at være. Alle fysiske, materielle fænomener er *til stede*. Det kan enhver forvisse sig om ved at se efter!

Men hvad med en drøm for eksempel? Er den til stede? Eller: *Er* den? Måske kan vi blive enige om at en drøm er en slags »biprodukt« hos mennesket. Kan man forestille sig en drøm uden *ved* et menneske? Næppe! Men drømmen er virkelighed for den der oplever den. (En anden slags virkelighed, vil måske nogle hævde. Men findes der flere virkeligheder?) Og en virkelighed skulle jo gerne være til stede. Den har sin væren, den er.

Som man ser bliver vi altså nødt til at skelne mellem *forskellige former for væren*. Det er klart at en sten er til på en ganske anden måde end et menneske.

En sten (eller en hvilken som helst anden ting) har en *statisk* tilstedeværelse. Den ændrer sig ikke, sådan da. (Vi ser bort fra erosion (nedbrydning) som jo ikke er stenens eget værk). Et menneske derimod har en *dynamisk* væren: Det kan selv bestemme om det vil være en døgenigt eller en flittig bi, et godt og omgængeligt menneske eller en tyran. (Nu ser jeg nogle rejse sig i stolen i protest: »Gu' kan han ej! Psykologerne hævder at det drejer sig om arv og miljø, opvækst og påvirkninger. Disse ting er afgørende for hvad et menneske bliver til. Det er ikke noget han vælger selv«! Men – tilgiv jeg bryder ind i en interessant diskussion – kan vi ikke vente lidt med det?)

Vi er altså her ude for to forskellige slags væren: Den statiske, den der er tilstede uden vilje, kraft eller magt til at *ændre* sin væren. Og den dynamiske, der faktisk (for menneskets vedkommende) er i stand til at gøre det. At ændre sin væren-status vil her sige at man selv vil styre den i stedet for at lade andre om det.

Vi kunne faktisk kalde disse to værensformer for andet end dynamisk/statisk. For eksempel kunne vi kalde den statiske for *vegetativ*: Den der kun er til stede i kraft af sin *masse*. (Eller bedre: den der manifesterer sig, fremtræder som masse). Et eksempel på denne værensform er stenen. Og for at udvide den vegetative værensform lidt: den der modtager

sin føde »mekanisk« og uden selvkontrol. Et eksempel herpå er planten.

Den dynamiske værensform kunne vi også kalde *animalsk*: Den der selv optager sin føde og delvis selv bestemmer når og hvor den skal indtages. Som eksempel herpå kan nævnes dyret. (Og til dels, mennesket!) Det er klart at for den sidste værensforms vedkommende, er det nødvendigt også at have *forestillinger*. (Altså en vis »åndelig« aktivitet. Om end i en nok så simpel forstand). Uden at kunne forestille sig det, kan man ikke finde føde andre steder. Mange vil kalde denne forestillings-evne hos dyret for instinkt. OK, det gør intet til sagen. Det væsentlige er at en sten, eller et træ ikke har dette instinkt.

Disse to værensformer – vi benytter os igen af begreberne dynamisk/statisk – det skulle være indlysende for enhver – er diametralt forskellige. Så forskellige, at vi bliver nødt til at fastslå, at dette *at være* ikke er noget der bare er, og så færdig med det.

Men hvad skal vi bruge denne viden om de forskellige værensformer til? Måske kunne vi, ved at analysere dem, finde ud af hvad det vil sige *at være menneske*.

Det vi hidtil har talt om, de to værensformer, er ikke menneskets egentlige. De interesserer os kun for så vidt som det hjælper os med at skelne og forstå at der findes forskellige former for at være.

Der blev sagt at de to forskellige værensformer ikke er menneskets egentlige. Dette er dog kun tildels rigtigt. De er nemlig *også* menneskets, nemlig i den forstand at et menneske udmærket godt – i hvert fald periodevis – på den ene side kan være statisk (i dyb søvn måske?) og på den anden side *kun* dynamisk (»At leve for at overleve«).

Det der interesserer os er naturligvis menneskets værensform. Menneskets er som dyrets i den forstand at den er dynamisk. Men her hører sammenligningen også op. Menneskets strækker sig langt ud over dyrets. Menneskets væremåde er ikke i det fulde og hele, kun ved vage forestillinger, at hente sin føde et andet sted, om jeg må sige det således. Mennesket kan, som vi tidligere var inde på, *selv ændre sin væren*. Eller måske er det rigtigere at sige: gøre den nærværende, bevidstgøre den, for sig selv. Eller selv at vælge sig den væren, der er menneskets, eller et menneske værdigt.

Menneskets væsensform er af dynamisk-åndelig kvalitet. (Undskyld udtrykket åndelig: Er der nogle der har et bedre?) Et særkende ved menneskets måde at være på er at det er *bevidst* om at det er til. Det

tænker med andre ord på det, og det tænker også på at denne tilværelse er begrænset. For eksempel ved at stille sig så metafysiske spørgsmål som denne artikel handler om.

For at forklare hvad jeg mener med begrebet åndelig, kan hidsættes et citat fra Albert Dams »Vesteuropæers Bekendelser«: »Ånd er ikke til at tage og føle på, ikke til at se eller høre, den optager ingen plads ved at skubbe andet tilside, *den er kun hvor andet fylder op i forvejen*, den synes at skulle være inde i noget uden selvstændig forekomst og giver sig udslag i noget andet«. (Udhævelsen er min, og går nærmest på at vise at ånd er tilstede hvor mennesket er i forvejen). Det er et problemfyldt spørgsmål. Som man ser beskæftiger Albert Dam sig mere med hvad ånd ikke er, end hvad der menes med udtrykket, men et fingerpeg skulle citatet dog give.

At mennesket er til, at det har en dynamisk-åndelig væren betyder altså noget mere end at det blot og bart er tilstedeværende. Her er det formålstjenligt at tage Søren Kierkegaard til hjælp. Som bekendt skelner han mellem *at være* og *at eksistere*. De fleste af os opfatter sikkert de to begreber synonymt. De betyder det samme for os. For Kierkegaard er det at være til, det samme som *at være blevet sat ind i verden*. D.v.s. en tildragelse man ikke selv har haft indflydelse på. Uden vor vilje befinder vi os her. Det har vi tilfælles med tingene og dyrene. (Den tyske filosof Karl Jaspers ville måske kalde et sådant forhold for en grænse-situation: et tilfælde som det enkelte menneske ingen indflydelse har på, og derfor hellere ingen *skyld* i og som ydermere er fælles for os alle. En grænse som ingen kan stige ud over).

At være *til* er altså i følge Kierkegaard en u-skyldig tilstand. Vi har ikke haft noget valg. Ja der har overhovedet ikke været tale om noget valg – vi er ganske enkelt *ufrivilligt* til og kan ikke kræves til regnskab for den sag.

Derimod forholder det sig anderledes med vor eksistens. At eksistere betyder hos Kierkegaard at *man selv har overtaget ansvaret for sin væren*. Og for at man selv skal kunne overtage ansvaret, *må man selv have valgt den væren man har*, og ydermere, *for at kunne vælge må man være fri*. Og mennesket er frit. *Totalt* frit. Der er her visselig tale om en anden form for frihed end den populære *at have lov til*. At have lov til forudsætter at en anden *giver* lov. Og når man skal have en anden til at give lov, er man ikke selv fri, men bundet af lov-giveren. Hvad er det

så for en frihed der er tale om? Kort og hårdt kan det siges sådan: Den menneskelige frihed går ikke på: »har jeg lov til?« men snarere: »det må du selv om!«. Man må selv om man vil vælge sig sin eksistens eller ej – man kan altså vælge at lade andre om det. *Men man løber ikke derfor fra ansvaret!*

Man ser altså at begreberne *f r i h e d*, *v a l g* og *a n s v a r* er uløselig knyttet til mennesket, og *kun* til mennesket! (Altså ikke til de andre værens-former). Med andre ord: At være til, er noget det enkelte menneske *er blevet*. (Ved hjælp af andre eller af »noget andet«). Men at eksistere, er noget mennesket bliver, og kun kan blive *i kraft af sig selv*.

Måske vil det lette forståelsen hvis man tager ordet eksistens og »analyserer« det. Ordet er latinsk og består af præpositionen *ex* og verbet *sistere*. *Ex* betyder ud af, fra, og *sistere* at træde, stille sig. Eksistere betyder altså egentlig *at træde uden for sig selv!* Mon ikke det er så nogenlunde det stik modsatte af hvad de fleste mennesker mener ordet betyder? Men netop dette giver en forståelse for hvad Kierkegaard vil med at skelne de to begreber »at være« og »at eksistere«.

At være er man som sagt ganske uden egen vilje, uden spekulationer eller tanke. At eksistere gør man derimod kun når man så at sige træder udenfor sig selv, betragter sig selv og undrende spørger om sit eget liv: »Hvem har egentlig valgt at dette liv skal leves som jeg gør det, hvem har bestemt at mit liv skulle blive som det er blevet?« Og i den situation måske forfærdet bliver nødt til at indrømme: at det har egentlig ingen gjort! Det er *bare* blevet sådan. Man er »blot« blevet til det man er uden nogensinde at tænke over hvem der stod bag, hvem der var garanten for ens tilværelses-indhold. Hvem der var ens *instans*. (Instans: en, der står inde for . . .). Nej, det er »bare« blevet sådan . . . Altså: Den der *egentlig* skulle have stået bag, har svigtet, og man er så måske blevet noget *som andre synes man bør være*. Dette burde – for at citere Kierkegaard – være en »jordrystelse« for ethvert menneske! Før dette går op for én, eksisterer man simpelthen ikke. (Efter Kierkegaard). Man er blot til.

Den menneskelige værensform er altså et *krav* der stilles til den enkelte. Hvem stiller så dette krav? Ja, det må blive en sag som det enkelte individ selv må afgøre. Men for mig at se, så stilles kravet af selve det at *mennesket* er til – stede! Det er, tilgiv om jeg måske udtrykker mig en smule kryptisk, selve *menneskelivet* som kræver at blive levet *menneskeligt!*

Væsen og væren

Men – for at gentage – den menneskelige værensform involverer begreber som frihed, valg og ansvar. Det er vigtigt at understrege. Et menneskes *væren* går altså først og fremmest på at det *er* og hvad dette indebærer for den enkelte. (Frihed, valg, ansvar!). Menneskets *væsen* går derimod ud på hvad et menneske *indeholder*, eller fremstår som. Dets essens om man vil.

Hvad de fleste af os altså taler om når det menneskelige er på programmet, er altså dets essens. *Hvad* det er. Og det kan naturligvis være interessant, men dog til syvende og sidst ikke udtryk for andet en småborgerlig lunkenhed. Ved at hænge os i det, understøtter vi blot borgerlighedens moral, der belærer os om at det vigtigste er hvad mennesket er, eller simpelthen *hvordan* det er. Der tales ikke om det strenge krav der ikke skelner mellem høj og lav, dum eller intelligent: *det at være menneske*. På dette felt er det ingen floskel længere at tale om at vi er lige. Naturligvis er der forskel når det gælder *hvad* vi er. Men det er en sekundær sag. Naturligvis er det sekundært. Det er jo revnende ligegyldigt, *når talen er om mennesker*, om de er skomagere eller ej – uden for såvidt man skal have sine sko repareret. Men da taler vi ikke længere om mennesker, men om sko! Men vi er lige på det felt *at vi er*, og at vi selv kan vælge vor væren. Den handling kan kun udføres af den enkelte – af individet. Og den kan hverken gøres finere eller bedre efter hvad vores hvad-stilling er. (Elev eller professor f. eks.). Den er ens for alle.

Et menneskes væsen er dets essens. Men den kan kun virkeliggøres til noget alvorligt når man har overtaget sin egen eksistens, den som kendetegnes af begreberne frihed – valg – ansvar. Set i lyset af dette bliver essensen også vigtig fordi det fortæller os om det som vi måske sætter pris på hos mennesket. Og vi forstår måske da intuitivt at essensen ikke blot er noget påtaget billigt stads der er blevet os påtvunget, eller som vi bærer som en kåbe over os for at takkes borgerligheden, men at vi *vælger os vor essens* ud fra en indre nødvendighed der er grundet i det vigtigste valg: at blive sig selv. En nødvendighed der er et udtryk for hvad den virkelig skal vise: den personlige stillingtagen til: *friheden, ansvaret, valget*. Eller måske bedre: Her er et menneske som er hjemme hos sig selv.

Fritz Norlan.

Et kapitel af dansk u-landshistorie

U-landshøjskolen 1964-73

Som det fremgår af tidligere omtale, bl. a. i Frederiksborgbladet, og også i dette årsskrift, er U-landshøjskolens midler blevet overført til Grundtvigs højskole. Dette forhold skal ikke beskrives nærmere ved denne lejlighed. Men der kan være grund til som baggrundsoplysning at fortælle lidt om, hvilket arbejde U-landshøjskolen har udført gennem de 9 år, den eksisterede. Det er et kapitel af dansk u-landshistorie, som ikke er helt ukendt for eleverne på Grundtvigs højskole, idet næsten alle elevhold fra Holte har aflagt besøg i Hillerød, og der har også været en række genbesøg.

Baggrund og formål

Udviklingen her i landet i sidste halvdel af 1800-tallet er et af de klassiske eksempler på en både dynamisk og harmonisk ændring af et bestående samfund. Eksemplet er ikke kun »verdensberømt i Danmark«, men dukker regelmæssigt op, når udviklingsproblemer diskuteres i andre lande. Under en rundrejse i Afrika i 1964 forud for skolens åbning (for at rekruttere egnede elever) mødte jeg flere eksempler herpå. Dr. Banda, den nuværende præsident i Malawi, indledte samtalen med at sige: »Fortæl mig lidt om, hvad højskolen har betydet for udviklingen i Danmark«. Det er ikke mindst sammenhængen mellem højskole/voksenundervisning og andelsbevægelse/landbrug, u-landene er meget interesseret i.

En højtstående embedsmand i Tanzania var meget klar i sin analyse af højskolen: »Jeres nuværende højskoler er alt for udviklede i forhold til u-landenes behov. Det bedste, I kan gøre, er at give vore folk et levende indtryk af den gamle højskole. I ændret udgave kan vi godt bruge noget af det, der var karakteristisk for højskolen for hundrede år siden«.

Vi syntes, vi havde et godt udgangspunkt for skolen, der efter lange og udviklede forhandlinger begyndte i Holte i sommeren 1964. Men det var allerede dengang, da samarbejdet med u-landene ellers endnu

var af ret ny dato, blevet klart, at det ikke var nogen mirakelkur at lade folk fra u-landene gennemgå et kursus på en dansk højskole. Erfaringen viste, at et højskoleophold nok kunne være en personlig oplevelse, men i den barske hverdag derhjemme var det meget svært at udmønte oplevelsen i noget konkret.

En af de vigtigste inspirationskilder for en udvidelse af skolens danske udgangspunkt, så undervisningen virkelig kunne få værdi for u-landene, var bevægelsen for Community Development (CD). Direkte oversat betyder det »samfundsudvikling«; nærmere betegnet er det navnet på en bevægelse, hvorved man forsøger at få folk til at engagere sig aktivt i deres områdes udvikling, så de selv ønsker ændringer, bliver i stand til at planlægge og føre nye ideer ud i livet på et praktisk plan. Hertil kræves igangsættere, der kan lidt af hvert, ikke mindst at få folk til at klargøre deres ønsker og forhåbninger, så udviklingsplanerne formuleres nedefra, et »græsrods-demokrati«.

Det karakteristiske for udviklingen i u-landene har alt for ofte været en central planlægning, der presses ned over hovedet på folk, som ikke begriber meningen med de nye forslag, og at det menige folk er kommet til kort over for specialister, fordi de ikke forstod, hvad specialisterne sagde o.s.v. Når man arbejder efter Community Development-filosofien, gør igangsætteren, CD-konsulenten, det grundlæggende arbejde sammen med befolkningen i det pågældende område. Han må være god til at omgås folk, samt have noget kendskab til landbrug og dermed beslægtede områder, sundhedsvæsen, undervisning, o.s.v. Når udviklingsplanerne efterhånden bliver mere konkrete, og tekniske komplikationer melder sig, må han så tilkalde specialister inden for de forskellige fagområder. CD-konsulenten må derfor også have anlæg for at samarbejde med andre, konsulenter såvel som institutioner, for at få arbejdet koordineret, så det virkelig kan skride.

Der var mange lighedspunkter mellem filosofien bag CD-bevægelsen og den danske højskole. Vi, der arbejdede med sagen, var så optaget heraf, at vi på et vist tidspunkt mente, at vi skulle oprette et »College for Community Development«. Men efter mange konsultationer og rådslagninger, ikke mindst med folk i England, blev vi klare over, at dette ville være mindre heldigt, idet man hermed indsnævrede mulighederne for en bred opbakning. CD-bevægelsen har – alle sine gode hensigter til trods – haft svært ved at slå igennem; ikke så mærkeligt, når man

betænker, at den jo først og fremmest arbejder med at ændre folks meninger og holdning. De stærke fagministerier for landbrug og undervisning har ofte været forbeholdne over for CD-ministeriet, som efter deres mening kun beskæftigede »amatører«.

Vi valgte derfor til sidst navnet »Rural Development College« (RDC). *Rural* omfatter alt, hvad der har med landdistrikter at gøre, i modsætning til *urban*, der dækker de bymæssige områder. Navnet RDC skulle således give de bedste muligheder for, at mange ministerier kunne være interesseret i at sende repræsentanter til kurserne. Dette var af stor betydning, når vi ønskede at behandle udviklingsprocessen i u-landene så bredt og sammenhængende som muligt.

RDC skulle også have et navn på dansk – det blev U-landshøjskolen. Begge navne er vigtige for en forståelse af skolens formål og arbejdsform: vi ville drive faglig efteruddannelse på et højskolepræget grundlag.

Den praktiske organisation

RDC fik for den første femårsperiode støtte fra Ford Fonden. Dette tilsagn var blevet opnået af dr. Peter Manniche, bl. a. med bistand af professor Niels Bohr. Manniche, der oprettede Den Internationale Højskole i 1921, gav skolen sin helhjertede støtte på alle trin. Bortset fra tilskuddet fra Ford Fonden blev RDC ellers finansieret af DANIDA, udenrigsministeriets afdeling for samarbejde med u-landene.

Det var nødvendigt kun at indbyde et begrænset antal lande til at sende repræsentanter, og den pladsmæssige begrænsning var ikke det eneste hensyn. Lærerne måtte i så stor udstrækning som muligt have et grundigt kendskab til deltagernes hjemlande, og helst direkte arbejds erfaringer. Personlig kontakt til de udvælgende myndigheder var også nødvendig, så kun de rigtige folk blev sendt herop. Biblioteket, som vi lige fra starten lagde meget stor vægt på, kunne selvfølgelig heller ikke bringes til at dække alle u-lande. Disse og andre overvejelser fik os til at koncentrere kurset om en halv snes lande. Vi valgte regionen syd for Sahara, et område, hvor behovet var meget stort, og kun tidligere engelske koloniområder (bortset fra Etiopien), så alle deltagere havde engelsk som administrationsprog, og således at undervisnings sproget på RDC kunne blive engelsk. Kursisterne fra de forskellige lande havde herigennem et fælles grundlag, samtidig med at spredningen var så stor,

at de havde de bedste muligheder for at lære af forskellene i udviklings-trin og -mønstre de enkelte lande imellem.

Deltagerne, der alle var udvalgt af deres regering og fagministerium, skulle have gennemført en uddannelse i deres eget land, samt have mindst 5 års praktisk erfaring inden for deres arbejdsområde, og de skulle arbejde på amtsplan (amtskonsulenter). Deres arbejdsområde kunne være inden for CD, voksenundervisning, landbrug, andelsbevægelse eller sundhedsvæsen. – Vi satsede på gruppen 30–40 år, og gennemsnitsalderen for deltagerne blev rent faktisk ca. 35 år.

Kurserne varede 8 måneder. De første hold fik som afgangsbetrag et certifikat. Fra 1967 var undervisningsniveauet så højt, at fagfolk skønnede det forsvarligt at indføre et RDC-diplom. – RDC havde 4–5 faste lærere, samt en del gæstelærere. Der var i starten kun mulighed for at huse 24 deltagere; senere gik tallet op til 30, da vi i 1967 fik en stor nybygning.

Kursusplan

RDC indbød til et tværfagligt kursus i udvikling af landdistrikter (integreret egnsudvikling). Der blev bl. a. undervist i de fagområder, deltagerne repræsenterede, samt i økonomi, sociologi, planlægning og administration, men en sådan opremsning giver kun et overfladisk indblik i kursets formål.

Formålet var ikke at uddanne specialister inden for et snævert afgrænset område, men at lade folk, der i forvejen var specialister, videreuddanne sig i at planlægge og administrere en integreret, sammenhængende udvikling, idet mangelfuld planlægning og koordination er et af u-landenes store problemer. Dermed er ikke sagt, at det ikke også er et stort problem i vor egen del af verden, men det er blot så langt mere påtrængende i u-landene, hvor ressourcerne er små, ikke mindst i henseende til kapital og uddannede folk.

Ved kursets begyndelse udarbejde hver enkelt deltager en grundig beskrivelse af sit hidtidige arbejde og de vigtigste problemer, han havde haft at slås med. På baggrund heraf blev der opstillet en prioritetsliste over de emner og opgaver, som efter alt at dømme ville blive af størst betydning for hans fremtidige arbejde. Et godt kursusforløb kræver, at hver enkelt deltager klargør sig sin personlige målsætning. De

individuelle studieplaner, som var resultatet af denne første planlægning, blev taget op til revision flere gange i løbet af kurset.

Timeplanen bestod af to hovedafdelinger. Den ene gruppe var undervisning for alle – foredrag, gruppearbejde og diskussioner – med henblik på at give en systematisk beskrivelse af udviklingsproblematikken i Afrika. Inden for hvert enkelt fag søgte vi at skabe sammenhæng med de øvrige, og der var temadage, som sammen med en udstrakt anvendelse af »cases«, problemsituationer til gruppeanalyse, var med til at understrege kursets tværfaglige formål. Denne fælles undervisning dækkede selvfølgelig visse dele af de individuelle studieprogrammer.

Den anden hovedafdeling af undervisningen bestod fortrinsvis af »tutorials«, d.v.s. samtaler med ens lærer (tutor). Hver lærer havde ansvar for en lille gruppe elever, som han var studievejleder for. Foruden til diskussion af de individuelle studier kunne tiden selvfølgelig også anvendes til løsning af personlige problemer af forskellig art. Udover at være »personlig tutor« så de enkelte lærere det også som deres opgave at være leder af faglige gruppesamtaler, hvor enkeltheder og sammenhænge fra foredragene blev yderligere belyst og uddybet, og hvor områder med tilknytning til de individuelle studieplaner selvfølgelig var meget højt prioriteret.

Skriftlige opgaver skulle ideelt set drøftes med samtlige lærere. En CD-konsulent ville f. eks. skrive en lærebog for assistenter inden for Community Development. Han arbejdede nært sammen med læreren inden for dette fag, men søgte også råd hos lærerne i sociologi, økonomi, landbrug og voksenundervisning. En sådan »ekspert«-bistand gav konsulenten muligheder for at få drøftet, hvor megen økonomi, hans assistenter burde lære, at vurdere det landbrugsfaglige indhold i undervisningen m. v.

Deltagerne fik et indblik i udviklingen i Danmark som en del af introduktionen til kurset og som et led i de sammenlignende studier. Formålet var ikke at gøre deltagerne til specialister i dansk udvikling, men at give dem forståelse for de faktorer, der har været bestemmende for vort lands udvikling i særdeleshed, og for udvikling i almindelighed, samt for den måde, hvorpå et moderne samfund fungerer. Ca. 10 % af kursustiden blev brugt på dette formål. Det største projekt her var en egnsundersøgelse af en uges varlighed. En egn blev valgt, holdet brugte 6–7 dage på at sætte sig ind i områdets udviklingshistorie, samt til en

kortlægning af de nuværende erhvervsmæssige, sociale og kulturelle forhold. En gruppe tog sig specielt af det lokale selvstyre og undervisningsforholdene, o.s.v. o.s.v. På baggrund af disse gruppers arbejde blev til slut udarbejdet en fælles rapport, som dannede grundlaget for en diskussion af danske forhold med henblik på udvikling, samt sammenlignende undersøgelser med henblik på udviklingen i Afrika. Indkvarteringen skete i reglen på en højskole, og mange særdeles værdifulde sociale kontakter blev knyttet i løbet af opholdet, ofte kontakter, som varede gennem hele opholdet i Danmark, til gavn og glæde for begge parter.

I Holte og nærmeste omegn havde RDC i alle årene en meget opofrende og trofast kreds af »lokalværter«, der dels inviterede kursisterne på besøg i deres hjem, på udstillinger, ferieophold, etc., dels deltog flittigt i skolens udadvendte arrangementer, ferieophold etc., dels deltog mæssige eller selskabelige. Dette blev i meget høj grad påskønnet af kursusdeltagerne og har for mange betydet en ekstra kvalitet ved deres ophold i Danmark.

I de første år arrangerede vi en 14-dages studietur i Grækenland som afslutning på kurset. Formålet var at give deltagerne indtryk af et middeludviklet land og forståelse for de store forskelle, der er inden for de europæiske landes kreds. Besøg hos græske bjergbønder vakte altid stor forundring. Tænk, hvor primitivt de havde det; mange afrikanere slog efter denne erfaring fast, at sammenlignet med disse forhold havde de gode muligheder for udvikling og fremgang derhjemme.

I de senere år blev den afsluttende del udvidet til en måned i et afrikansk land, så der blev mulighed for, efter studierne i Danmark, i fællesskab at vurdere problemer og udviklingsplaner i Afrika. Hermed blev det også understreget, at et af formålene med den afsluttende studietur var at lette omstillingen til forholdene derhjemme.

Vurdering

At skabe en organisk sammenhæng inden for et kursusforløb er en så vanskelig sag, at det aldrig lykkes helt. På RDC var lærere og elever engageret i en fortløbende debat om kursusprogram og kursusforløb. Hvordan kunne vi forbedre undervisningen, så den i stadig højere grad levede op til målsætningen? En af kursets 7 formålsparagraffer var at give deltagerne en praktisk erfaring i elevcentreret undervisning.

Systemet med tutorials (elev/lærer-samtaler) virkede fortrinligt. Det sikrede en nær personlig kontakt, som ofte er en forudsætning for en vellykket undervisning, ikke mindst på en kostskole. Samtidig gav det de bedste muligheder for at hjælpe den enkelte på det niveau, han stod på, og med de problemer, han i særlig grad var optaget af. – Metoden er meget tidkrævende, også uden for timeplanen. Det kan synes at være luksus med individuel undervisning; men det afgørende må være at sammenligne formål – indsats – resultat. På grundlag af en sådan vurdering viste metoden sig at være meget hensigtsmæssig. For lærerstaben er metoden meget krævende; der er ingen mulighed for at snakke sig udenom. Den enkelte må og skal have hjælp med sine specielle problemer. Denne undervisningsform kræver tillige, at man har et førsteklasses bibliotek – med tilhørende betjening af det – til sin rådighed.

Kursets hovedformål, at fremme en integreret egnsudvikling, blev deltagerne altid meget optagne af, og megen interesse og meget planlægningsarbejde, private studier og gruppearbejder blev investeret i udarbejdelsen af de afsluttende opgaver inden for dette felt. – Men kurset var selvfølgelig ikke uden undervisningsmæssige problemer. Et af dem var, at de blandt deltagerne, der af en eller anden grund ikke havde nået at få tilstrækkelig teoretisk uddannelse inden for deres fag før forfremmelsen til deres nuværende stillinger, altid ønskede at tilbringe tiden i Danmark med et mere snævert fagligt program, end RDC så det som sin opgave at tilbyde dem. Deres ønsker var forståelige, men harmonerede blot ikke med RDC's målsætning. Bag dette problem skjulte sig vanskeligheden med den fornødne kontakt tilbage til arbejdsgiverne (d.v.s. ministerierne i de pågældende lande); problemet kunne kun elimineres, ved at de udvalgte den rigtige type deltagere til kurserne.

En af de konkrete planer, der ofte fremkom i løbet af et kursus, var forslag om oprettelse af en ny type træningscenter. I mange afrikanske lande er der i dag oprettet for mange træningscentre – hvert ministerium har sine – i forhold til, hvad man kan klare at drive hensigtsmæssigt på indeværende tidspunkt. Ud fra et integreret syn på udviklingen når man frem til det hensigtsmæssige i, at de forskellige ministerier i hvert amt samlede deres kurser på ét center, som så kunne få bedre lærerstab, udstyr o.s.v. Ud over det rent faglige kunne sådanne træningscentre også påtage sig kulturelle opgaver, både i henseende til

kursisterne (de fleste er på kurser af en uges varighed) og til områdets befolkning.

Det interessante ved dette eksempel på et projektforslag, der kunne komme ud af kurset på RDC, er, at det ved siden af en rent faglig vurdering også indeholder elementer af det, der var RDC's udgangspunkt, nemlig folkehøjskolen. Og vi værdsatte, at en deltager ikke foreslog at oprette en højskole i sit hjemland, men lod kendskabet til højskolen og til andre former for voksenundervisning være baggrund for et forslag til en organisationsform, der passede til udviklingsniveauet i hans eget land.

Opholdet i Danmark gav mange nye perspektiver og en ny forståelse – ikke på vore, men på deltagerens egne betingelser.

Mange af deltagerne, der var blevet optaget af RDC-kurset, gav udtryk for, at det ville være ønskeligt, om også deres foresatte fik lejlighed til at stifte bekendtskab med de ideer, der var i fokus på RDC. Dette gav stødet til, at vi begyndte at arbejde med afholdelsen af FN-seminarer af 6–8 ugers varighed for embedsmænd fra centraladministrationen. Det første blev afholdt i foråret 1968, fire år efter at skolen havde begyndt sit virke. Til disse seminarer, hvoraf vi nåede at gennemføre fire, blev der inviteret deltagere fra flere afrikanske lande end til diplomkurset. Hovedhensynet her var at imødekomme FN, der gerne ville dække så mange lande som muligt.

Der blev i alt på RDC afholdt 9 lange kurser – »årskurser« – og det samlede deltagerantal fra dem og fra seminarerne nåede op på 338 kursister fra ikke færre end 17 afrikanske lande. Det højeste niveau blev nået på det sidste FN-seminar, afholdt maj-juni 1973, hvor der blandt deltagerne var en departementschef, mange kontorchefer m. v.

Ideen lever videre

I slutningen af 60'erne ændrede DANIDA sin bistandspolitik på flere områder. Dette betød bl. a., at DANIDA ikke længere ville støtte længerevarende kurser på mellemniveau. DANIDA vurderede RDC's diplomkurser for amtskonsulenter til at henhøre til dette niveau. Beslutningen, der fik virkning fra 1973, var af principiel karakter og lod sig derfor ikke diskutere, selv om RDC tilsyneladende havde gode argumenter på hånden for at fortsætte.

Blandt argumenterne var vurderinger af internationalt kendte eksperter inden for området. Her skal citeres, hvad dr. Roy Prosser skrev i 1971: »Kurset, der arrangeres på RDC, er enestående, idet det, såvidt forfatteren ved, er det eneste kursus, hvis hovedformål er studiet af integreret udvikling inden for rural development (udvikling af land-distrikter). I denne henseende er RDC banebrydende, og dets succes med forsøget på at undervise inden for dette område, og de studerendes indflydelse på udviklingen i deres lande er af international betydning. – Skolen kan ikke betragtes som kun et efteruddannelses-center, men må anerkendes som et vigtigt forsøgscenter, der er engageret i fornyelse af det udvalgte studieområde«.

Forskellige muligheder for en fortsættelse i Afrika blev drøftet. En delegation, der havde besøgt forskellige af vore rekrutteringslande, foreslog, at der skulle arrangeres 3-måneders kurser på skift i forskellige lande, bl. a. fordi man ikke kunne blive enige om, i hvilket land et permanent center skulle placeres. Forslaget med de skiftende kurser synes at være opgivet.

Dette betyder dog også mindre. Det afgørende er, om ideen lever videre og giver sig praktiske udslag. De fleste afrikanske lande har, i forhold til den nuværende udviklingsgrad, mange institutioner, hvor de kun med besvær kan klare de løbende udgifter. Mange giverlande vil gerne give støtte til oprettelse af nye institutioner, men ikke til deres drift efter nogle års forløb; da forventer man, at udviklingslandet selv skal overtage de løbende udgifter. Det gælder derfor ikke om at få oprettet endnu flere centre – langt bedre er det, at der på indeværende tidspunkt kan henvises til flere, der går ind for lignende ideer, som RDC gjorde, og heriblandt er der oven i købet et betragteligt antal, der bliver ledet af tidligere RDC-studerende (det er det, som DANIDA kalder mellemniveauet!).

Utroligt mange RDC'ere har i forbindelse med skolens ophør givet udtryk for, at ånden og ideerne fra Holte vil leve videre. Netop da disse afsluttende linier skulle skrives, kom der endnu et brev, hvori der bl. a. stod: »RDC's ophør er kun tilsyneladende, for RDC lever videre i sine sønner og døtre spredt i de nye nationer i Afrika«.

RDC kunne ikke få smukkere eller mere konstruktivt eftermæle end dette.

På visse vilkår

Jeg er blevet bedt om at kommentere foredraget*). Dets titel var: »Hvorfor ønsker vi vore klienter ud på skolerne?« – Kommentaren må derfor dreje sig om: *På hvilke betingelser kan vi modtage dem?*

Må jeg straks sige, at det er *svært at give faste retningslinier* for, hvordan en højskole skal forholde sig – ikke over for de fysisk handicappede – det går som regel let – men over for de socialt og psykisk handicappede. Man kan selvfølgelig opstille nogle retningslinier. Men man vil snart opdage, at der kan ikke laves nogen fast plan, fordi *de handicappede er yderst forskellige*. Nogle glider let og positivt ind i både skolemiljøet og arbejdsklimaet, andre vil der uafsladeligt være vanskeligheder med. Dertil kommer, at vi på hvert hold opdager, at der også mellem de almindelige elever, som ikke er revalidender, er nogle, som faktisk også må betegnes som handicappede, og som vi under skoleopholdet må være lige så opmærksomme på, som de egl. revalidender.

Jeg vil gerne som en *hovedregel* fastslå, *at højskolen efter min overbevisning bør medvirke til resocialisering af handicappede unge*. Det vil mange højskolefolk sige ja til. Og det er for så vidt let at give en begrundelse. Vi véd, at det er den almindelige indstilling i vores samfund, at man vil forbedre situationen for de handicappede. Men vi véd også, at der behøves mange forskellige slags miljøer til dem. Der er institutioner, anstalter, værksteder, pensioner o.s.v., men der er ikke nok variationsmuligheder. *Højskolerne, som jo i hovedsagen drives ved bidrag fra samfundet, kan næppe ha' ret til at afvise et rimeligt krav om, at også vores miljø står til rådighed for handicappede, hvis blot der findes forudsætninger for en positiv udvikling*. Efter mine begreber har en højskole ikke optrådt rigtigt, hvis den med stolthed noterer, at i år har man et helt problemfrit elevhold – i hvert fald ikke, hvis det er sket på den måde, at man har studeret forespørgslerne så nøje, at ingen unge med handicaps er blevet optaget.

I øvrigt synes jeg, at man ligefrem kan spørge, om ikke et skolemiljø bli'r lidt fattigt, hvis ikke det har andre varianter af den menneskelige

*) To havde holdt korte foredrag, en revalideringschef fra Århus og en leder af Børne- og Ungdomsværnet i Glostrup.

race mellem eleverne end de veltilpassede. Vi véd, at forstyrrelser og uro kan være et sundhedstegn i en syg samfundssituation. Forstyrrelser i hjem og på arbejdspladser kan godt være sundhedstegn. Måske kan en højskoles nære kontakt med unge, der har haft eller har det svært, bringe gavnlige forstyrrelser ind i en højskolelærers alt for sikre og systematiserede synspunkter i samfundslæretimen, i sociologitimen, i psykologitimen og i mange andre fag. Vanskeligt stillede elever kan alene ved deres nærværelse tvinge fornyelse eller nuancering frem i undervisningen på en del felter.

Nå, nu bli'r det hele for rosenrødt! Man må naturligvis undskylde, om enkelte skoler laver skrappe restriktioner, hvis de et år er blevet så stærkt ramt af vanskelige tilfælde, at de må hvile lidt og slikke deres sår.

Målet for det hele er som nævnt resocialisering. Men resocialisering bør ikke betyde, at en måske militant protest imod samfundet i løbet af højskoletiden ombyttes med en vandkæmmet tilpasning. Slutmålet både for de handicappede og de almindelige elever må naturligvis være en flok unge med mange facetter. Jeg synes også, der er grund til at huske på, at vi gang på gang oplever, at elever, som i skoletiden har voldt os mange bekymringer, senere – når vi kommer i kontakt med dem – har givet bevis på, at højskoleopholdet har betydet meget for dem.

Men nu til forudsætningerne og betingelserne. Forholdsreglerne!

En særdeles vigtig forudsætning for, at man virkelig kan integrere socialt og psykisk handicappede elever, er, at *det skolemiljø, der møder dem, selv er afbalanceret*. Og her har man jo hørt om vældigt uafbalancerede forhold i en del skolers lærerkredse.

Men selv om skolemiljøet er afbalanceret, så kan alt for mange handicappede ødelægge miljøet. Derfor er man *nødt til at rationere mellem de mange henvendelser*. Hvor stor rationen bør være, må nogenlunde aftales på et lærermøde og vedtages dér, så man undgår utilfredshed. Og desuden, når skoleopholdet begynder, må alle have et virkelig omhyggeligt overblik over, hvilke problembørn, der kommer.

Men der er altså visse forholdsregler, en skole må tage. Og her vil jeg gerne i en kort oversigt redegøre for den fremgangsmåde, som benyttes på Grundtvigs Højskole, og som i de sidste tre år har medført et nogenlunde antageligt resultat.

Først *de fysiske handicappede*. Med dem er der ikke mange problemer. Vi har haft blinde, døve, svært trafikskadede, polioramte o.s.v. og

kun haft glæde deraf. Med hensyn til de fysisk handicappede beder vi naturligvis om oplysninger om deres dårlighed, i første række angående deres syn og hørelse og bevægelsesfrihed. I hvert tilfælde foretages der en vurdering m.h.t. ansøgerens mulighed for at gennemføre et højskoleophold med et rimeligt, omend måske begrænset udbytte. Fritagelser for visse fag o.l. aftaler vi så vidt muligt forud.

M.h.t. *de socialt og psykisk handicappede* er der langt flere spørgsmål at stille.

Og her vil jeg gerne straks sige, at i *tvivlstilfælde*, som der jo er en del af, *tilkalder vi vedkommende til en længere samtale*, hvor mindst et par lærere er til stede eller dukker op »tilfældigt« i løbet af samtalen. Det er vigtigt, at den tilkaldte kommer uden følgeskab af rådgiver – endda meget vigtigt, selv om det undertiden er svært at gennemføre. I meget sammensatte tvivlstilfælde kan man, hvis der er plads dertil på skolen, evt. aftale en *prøvetid* på 8–14 dage med vedkommende, altså tid til endelig afgørelse af, om vedkommende skal blive ved efter en sådan kortere periode. Vi har gjort det i et par tilfælde. Det siger sig selv, at vi forhører os grundigt om følgende 5 forhold:

- 1) om ansøgeren har *alkoholmisbrug* eller har haft det,
- 2) om han eller hun har haft *narkotikamisbrug*, i så fald om forløbet af nedtrapningen; denne må være helt tilendeført. Ingen nedtrapning kan foregå på skolen! En skole er ikke et behandlingshjem!!
- 3) om der er en *kriminell fortid*, evt. om der endnu består en tiltale. Tiltalefrafald må være opnået før skoletiden!
- 4) om vedkommende har været eller er under *psykiatrisk behandling* – og
- 5) om han/hun er stærkt *tilknyttet en gruppe unge* i skolens nærhed. Oplysninger om den slags forhold må søges – det skulle ikke behøve nogen særlig begrundelse.

6) Men så er der en *vanskelig sag*. Det er helt afgørende vigtigt, at vi *værger os mod indsmugling*. Her har det været en stor hjælp for os i de senere år, at vi har indført et nyt spørgsmål på indmeldelsesblanketten. De gamle spørgsmål lød: Søger du statstilskud? – og: Søger du kommunalt tilskud? Det nye spørgsmål lyder: *Venter du derudover offentlig økonomisk støtte af større omfang?* Og: *Hvorfra?* Udfylder en ansøger ikke rubrikken med det spørgsmål, får han automatisk blanketten retur med anmodning om svar. Så kommer oplysningerne, og ved hjælp af

dem retter *vi* så henvendelse til revalidering, socialkontorer, børne- og ungdomsværn, eller hvad der ellers kan komme på tale, og vores undersøgelse går i første række ud på at få opklaret, om der foreligger forsøg på indsmugling. Gør der det, kommer der et nej fra os til ansøgeren. Det kan vi ikke ha' med at gøre i ret mange tilfælde.

Vi mener, der foreligger *indsmuglingsforsøg*, hvis det er en læge, en socialrådgiver el. lign., der tager initiativet, til at en handicappet henvender sig til højskolen, eller er mere eller mindre aktivt medvirkende til, at det sker. Indsmuglingsspørgsmålet bliver vi aldrig færdig med. Man kan godt holde en konference mellem fagfolk og institutionsfolk og komme til forståelse om denne sag. Men man kan ikke give slip på sagen, fordi der jo hele tiden kommer nye læger, nye rådgivere o.s.v., nye folk ansættes, som er overbevist om, at en højskole er et godt miljø for deres klienter.

7) Men hvis ellers den sag er nogenlunde i orden, kan vi gå over til *de personlige oplysninger*, vi må have ang. den handicappede. *Vi må forlange adekvate oplysninger* om de socialt og psykisk handicappede, som man ønsker optaget på højskolen. *Vi behøver selvfølgelig ikke at vide alt. Men alt, hvad der er relevant m.h.t. ansøgerens resocialisering, må vi vide, først og fremmest hvad man gerne vil opnå gennem højskoleopholdet*, om det f. eks. er et nyt godt miljø, eller om det er af hensyn til vedkommendes videreuddannelse el. a. Disse oplysninger må være helt ærlige, og de burde i grunden kun gives os af én, der ved, hvad det er at gå på højskole, eller i samarbejde med én, der ved besked dermed. Jeg mener, at ingen skole bør tage imod en alvorligt handicappet, hvis man ikke får virkeligt oplyst både *arten og graden af handicappet og også den prognose, som evt. foreligger for vedkommende*.

De informationer, der bliver givet, er man imidlertid ikke færdig med, når rådgiveren har afleveret dem, og forstanderen modtaget dem. Hvis oplysningerne om en elevs baggrund og udrustning skal blive af værdi for hans tid på skolen, da må flere ha' informationer. Jeg mener, at *alle i lærerkredsen bør vide besked* og formodentlig må den handicappede have udpeget en *præceptor*. Der er hos os ikke én lærer, uden at han eller hun er præceptor for mindst én elev, som er handicappet, eller for én som vi på anden måde har formodning om kan få vanskeligheder og derfor kan have behov for en tillidsmand.

Men jeg vil – ikke altid, men dog ofte – gå *et skridt videre med in-*

formationer. Det, som ikke mindst kan hjælpe en handicappet elev, er jo fritidsmiljøet, altså kammeratlivet. Men for at kammeratlivet kan komme til at virke positivt er det *i nogle tilfælde nødvendigt med informationer – i hvert fald i begrænset omfang – til elevflokket*. Om man skal gøre det med den handicappedes viden eller ikke er et alvorligt problem, som nøje må overvejes i lærerkredsen og også med den handicappede selv. Hensigten med oplysninger til alle eleverne er først og fremmest, at vedkommende ikke skal blive isoleret i elevmiljøet. Det kan være en stor risiko at løbe at give oplysning til alle. Men jeg tager ikke i betænkning på næsten hvert elevhold at oplyse om, at der imellem os er én, der er i en svær situation. Risikoen er jo, at nogle elever misbruger deres viden. Men *i al almindelighed er der så gode og stærke kræfter i elevflokket, at passende, konkrete, reelle informationer kan komme til at støtte vedkommendes resocialisering*. – Den almindelige tankegang er jo den, at vedkommende skal »ha' en ny chance«, som det hedder, han »skal ha' lov til at begynde på en frisk«, eller han skal være »fri for at slæbe på sin fortid«, som man også udtrykker det. Den slags tror jeg ikke meget på. Vedkommende elev afslører nemlig i almindelighed sig selv, og så ved vi, at snakken går på elevgangene. Derfor tror jeg, det er bedre i vanskelige tilfælde – men kun i vanskelige tilfælde – at give konkrete oplysninger. Er der elevråd kan man måske gå den vej, men det har vi nu ikke hos os.

Ud over det, jeg til nu har sagt, om at det er nødvendigt at begrænse antallet af handicappede, og at det er nødvendigt med fyldestgørende oplysninger om dem, der bliver optaget, er der endnu en særdeles vigtig sag at nævne. Det er *af største betydning, at den handicappede selv opfatter folkehøjskolen som et positivt alternativ, en ny vej eller udvej. I det mindste må ansøgeren før skoleopholdet allerede være inde i en positiv udvikling*. Det tror jeg navnlig er vigtigt, når talen er om fhv. nar-komaner. Hvis ikke udviklingskurven peger opad før højskoleopholdet, f. eks. derved at vedkommende er begyndt at arbejde, tror jeg ikke vi har nogen som helst mulighed for at klare sagen. Nogle skoler har jo oplevet, hvordan netop den type elever søger efter medbrødre og medsøstre for med dem at vove sig ind på forbudt område.

Jeg har allerede sagt, at man må være så påpasselig med, hvem man optager, at det kan være nødvendigt at tilkalde de socialt og psykisk handicappede til *en samtale*. Det bør man ikke betænke sig på. Jeg kan

tilføje, at det desuden i høj grad letter hans ankomst til skolen den første skoledag, hvis han allerede har besøgt os.

Til sidst endnu et par ting ganske kort: Højskolen må gøre det klart for vedkommende elevs mellemmand, at *skolen er lukket i juleferien og påskehelligdagene*, for at han kan påse, at de perioder ikke medfører tilbagefald for vedkommende. Det bør gøres helt klart, at højskolen i ingen henseender kan tage ansvar for disse *mellemp perioder*. For det andet, selv om skolen måske har en erhvervsvejleder mellem lærerne, bør det gøres klart for elevens rådgiver og mellemmand, at skolen ikke kan tage noget ansvar for, hvordan *højskoletiden skal følges op*. – Og til sidst: Højskolen må, synes jeg, i en del tilfælde træffe aftale om, hvad der skal ske, *hvis vedkommende ikke kan gennemføre højskoleopholdet*. For at forstå hvad det at gennemføre vil sige, hører der til optagelsen af en elev, at man gør rede for skolens krav om regelmæssighed i deltagelse i undervisningen og for skolens reaktion i tilfælde af et fast antal forsømmelser uden rimelig grund.

Her skal jeg standse, men må jeg lige foreslå, at der oprettes en ny stilling eller et par nye stillinger. *Konsulenter* skulle de vel kaldes. Og det skulle være nogle rådgivere, som virkelig kendte til højskolerne, som hver fik en del højskoler overdraget, hvor de havde det job at komme på besøg en gang imellem og tilbyde samtale med de handicappede elever. Vi ved fra vore grønlandske elever besked med, hvad en sådan ordning betyder for dem. Det er altid en god dag og af stor betydning for dem, når Grønlandsministeriets konsulent opholder sig på skolen en halv dags tid og mødes med dem samlede og enkeltvis. Lad os få sådanne konsulenter. Vi har en lærer, der er uddannet erhvervsvejleder, og en anden, som har haft meget med forsorgsarbejde at gøre, men jeg vil tro, at mange skoler kunne få nytte af konsulentbistand.

S. Haugstrup Jensen

Straf eller...?

»Ethvert samfund har de forbrydere, det fortjener« – en ofte fremsat påstand. Selvom den eventuelt er rigtig, ændrer det intet ved nødvendigheden af, at vi bekæmper kriminaliteten. I århundreder, ja, årtusinder, har man overalt kun kendt én holdning overfor lovovertræderen: *Straf* – kun grusomheden i straffenes udformning har været undergivet ændringer i takt med skiftende samfundsopfattelsers holdning til lovbyderen.

Først i de allerseneste år har et nyt begreb, som med rimelighed kan siges at repræsentere en nytænkning, eller om man vil holdningsændring, fundet fodfæste i debatten omkring samfundets straffelovgivning, nemlig »*kriminalforsorg i frihed*«. For at undgå misforståelser vil jeg gerne definere begrebet derhen, at det er et spørgsmål, som griber ind i problematikken omkring udformningen af den del af straffelovgivningen, som omhandler strafudmålingen og strafformerne – det er altså ikke en stillingtagen til rimeligheden af, om dette eller hint bør være strafbart; sidstnævnte, i øvrigt meget vigtige spørgsmål, hører hjemme i en anden sammenhæng, nemlig i debatten om »af- og nedkriminaliseringen«.

Tanken bag kriminalforsorgen i frihed er i og for sig den samme som den, der ligger bag revalideringsloven: Nemlig at medborgere, som af den ene eller anden grund er ude af stand til at virke i samfundet, bør have økonomisk hjælp til gennemførelsen af en uddannelse, som igen bringer dem tilbage til de produktives rækker. – Ud fra en gusten økonomisk betragtning er der altså tale om en investering.

Før jeg kommer spørgsmålet nærmere, er det nødvendigt at fastslå, at de sanktionsformer, retshåndhævelsen i dag har til sin rådighed, spænder fra tiltalefrafald og bøde til fængsel – betinget eller ubetinget. Ens for anvendelsen af disse sanktionsformer er imidlertid det faktum, at samfundet ofrer endog meget store beløb på straffenes fuldbyrdelse. Det koster ca. kr. 130,- pr. dag at »opbevare« en indsat i fængsel, hvorimod der kun anvendes en brøkdel af dette beløb (det drejer sig om et to-cifret beløb på årsbasis) til en tidligere strafafsoners resocialisering efter løsladelsen.

Tænker man sig en situation, hvor man reducerede anvendelsen af

fængselsstraf med en anselig procent, kunne man i stedet anvende det beløb, som det koster at administrere frihedsberøvelsen, til egentligt resocialiseringsarbejde. Da det er en ubestridelig kendsgerning, at indespærring i fængsel i sig selv ikke hjælper eller forbedrer nogen, vil jeg se helt bort fra den kritik af vort retsvæsens »blødsødenhed«, som fremsættes af de »lov og orden-folk«, som vil bekæmpe kriminalitet med hårdere fængselsstraffe til alle lovovertrædere uden smålig skelen til arten af kriminaliteten eller den kriminelles baggrund. Denne personkreds har alligevel – også i andre samfundsspørgsmål – placeret sig selv.

Men når jeg alligevel mener, at en videreudvikling af tankerne om alternativer til fængsel er i fare, tror jeg, at en væsentlig del af årsagerne skal søges i udviklingen i vore fængsler – bestemt ikke på grund af ond vilje eller bagstræberi hos fængselsvæsenet (som administrativt nu er blevet sammensluttet med det tidligere Dansk Forsorgsselskab under Direktoratet for Kriminalforsorgen), men paradoksalt nok på grund af de stærke liberaliseringsbestrebelse, som fængselsvæsenet har udfoldet i deres administration af de idømte frihedsstraffe.

Inden jeg uddyber denne påstand, bør jeg nok her anføre nogle almindelige oplysninger om vort fængselsvæsen: Foruden en række såkaldte særanstalter, bl. a. Horsens og Herstedvester (til indsatte med »karakterafvigelse«), arbejdslandet i Sdr. Omme, kvindefængslet i Horserød og ungdomsfængslerne, råder samfundet over 2 lukkede statsfængsler (Vridsløse og Nyborg), samt 9 åbne anstalter placeret rundt i landet (Kragshoved, Nr. Snede, Renbæk, Kærshovedgård, Tarm, Møgelkjær, Sdr. Omme, Søbysøgård og Horserød). De 2 lukkede anstalter, som er karakteriseret ved deres udbyggede sikkerhedsforanstaltninger, høje ringmure, massive bygninger o.s.v., har plads til ca. 475 indsatte. Mere end dobbelt så mange pladser råder man tilsammen over i de 9 åbne anstalter, hvor de sikkerhedsmæssige foranstaltninger har vejet pladsen til fordel for mere venlige omgivelser og større bevægelsesfrihed for de indsatte. Hertil kan så lægges, at landets arresthuse har plads til ca. 2000 indsatte. Alt i alt er således ca. 3500 mennesker af den ene eller anden grund året rundt underkastet en frihedsberøvelse, som administreres af fængselsvæsenet, hvoraf 1800–2000 afsoner egentlig fængselsstraffe.

Ud over de forandringer og forbedringer for indsatte under deres afsoning, som må være en naturlig konsekvens af den almindelige sam-

Straf eller...?

fundsudvikling – jeg tænker her på ophævelse af brevcensur, lempelser i besøgsordninger, meningsfyldt arbejde o.s.v. o.s.v., alt sammen foranstaltninger, som ingen med rimelighed kan indvende noget imod, – har liberaliseringen især gjort den idømte frihedsstraf relativ, alt efter hvor man afsoner sin straf, og hvem man er, idet man har skabt en situation, hvor man fra fængselsledelsens side nu *administrativt* kan iværksætte 1) orlov med regelmæssige mellemrum til familiebesøg m. v. 2) udgangstilladelse med henblik på arbejde hos private arbejdsgivere og deltagelse i skoler, kurser m. m.

Det er mod sidstnævnte foranstaltninger, jeg har indvendinger at gøre. Men først vil jeg gerne slå fast, at min betænkelighed intet har med forargelse at gøre. Jeg mener derimod, at ordningen for det første virker hæmmende på en videre udvikling af kriminalforsorgen, for det andet må den medføre betænkeligheder i forholdet til domstolene.

Jeg mener, at liberaliseringen i den form, den har antaget, virker hæmmende på udviklingen, fordi den i offentlighedens øjne medfører en devaluering af det alvorlige og ulykkelige i, at en lovovertræder idømmes fængselsstraf. Hvor ofte har vi ikke set dagbladenes maleriske beskrivelser af »fanger«, som går og kommer som det passer dem«; selvom mere bevidste læsere véd, at disse reportager i deres smagløshed nærmest bærer karikaturens præg, bør man ikke undervurdere deres betydning for offentlighedens holdning – og dermed den fremtidige lovgivning på området. Man må vel også medgive, at det ikke kan være en ønskværdig situation, at resocialisering skal foregå indenfor de rammer, som er betinget af en »formel frihedsberøvelse«. Selvom vi kan bryste os af at være foregangsland på fængselsområdet og kan fremvise åbne fængsler, som i henseende til frihed og behandlingsorientering ikke kendes i mange lande, rokker det ikke ved den kendsgerning, at vi i øjeblikket tyr til fængselsstraf for forseelser, som i andre lande udløser en anden reaktion end frihedsberøvelse. Målet må dog være, at disse resocialiseringsopgaver overtages af et personale, der ikke samtidig skal administrere fuldbyrdelsen af en fængselsstraf. Jeg bestyrkes i hvert fald i den opfattelse, at jo mere fængslerne i offentlighedens bevidsthed manifesterer sig som behandlingsinstitutioner, og jo mere fængslernes personale identificerer sig selv som behandlere, desto vanskeligere bliver det at etablere alternative behandlingsformer for lovovertrædere uden for fængselsvæsenets rammer.

Med hensyn til forholdet til domstolene og retsbevidstheden vil jeg anføre, at det er mig ubegribeligt, at dommerstanden stiltiende har accepteret en udvikling, hvorefter domstolene ikke i fuldt omfang har indseende med konsekvenserne af de fængselsstraffe, de idømmer. Det tør dog være klart for enhver, at der er himmelvid forskel på at afsone 2 års fængsel i en åben anstalt fremfor et lukket fængsel som f. eks. Vridsløse. Omfanget i forskellen af frihedsberøvelsens karakter og dermed den idømte straf er ganske betydelig; hertil kommer, at det i langt overvejende grad er de indsatte i åbne fængsler, som har adgang til at opnå orlov og udgangstilladelse, og så afhænger det ydermere af, hvorledes den pågældende anstalts ledelse fortolker og administrerer de bestemmelser, som ligger til grund for ordningen. Valg af afsoningsanstalt til en domfældt er en afgørelse som træffes administrativt og suverænt af fængselsvæsenet. Jeg påstår ikke, at en dommer er uden fornemmelse for, hvornår en tiltalt efter domfældelse vil blive placeret i åben eller lukket anstalt; men det væsentlige er, at han åbsolut ingen indflydelse har på denne afgørelse – og derfor heller ingen mulighed for at tage hensyn hertil i sin strafudmåling.

For mig at se burde samfundet i højere grad bestræbe sig på at indskrænke udbygningen af fængselsvæsenet og i stedet formulere en lovgivning, som fremmer alternativer til fængsel.

Min glæde over, at det tidligere Dansk Forsorgsselskab i år er blevet underlagt Direktoratet for Fængselsvæsenet – som samtidig tog navneforandring til Direktoratet for Kriminalforsorgen – er derfor begrænset til, at forsorgsselskabet nu ikke længere har status som et privat-filantropisk foretagende.

Jørgen Pedersen

Skoleåret 1972-73

Efterårsskolen 1972

På efterskolen 1972 havde Grundtvigs Højskole 110 elever. De fleste rykkede ind og indrettede sig på værelserne den 2. september. Ca. en halv snes stødte til undervejs. Foruden de danske elever fra landets forskellige egne var der deltagere fra Færøerne, Grønland og Island, USA og England, Norge og Sverige. Derudover havde skolen igen og for femte gang givet plads for en gruppe oldfrueelever, der i de tre første måneder med deres undervisningsleder *Vagn Jacobsen* »huserede« i den lille nye skolestue, hvor de dyrkede tekstilkundskab m. m. De var 22, og jeg nævner dem, fordi de faldt så ualmindeligt godt til mellem os, havde lyst til at deltage i skolens fællesarrangementer -- flere af dem vidste i forvejen, nogle af egen erfaring, hvordan vi har det til daglig på sådan et sted som en højskole.

Tre nye lærerkræfter sluttede sig til os. Det var den svenske lærerinde fra Linköping *Inger Eriksson*, lærerinde *Birgitte Hansen* fra Sejling, nylig dimitteret fra Silkeborg seminarium, og lærer *Arne Madsen*, tidligere Busses Skole i København; han er fra Salling (Lem) og er uddannet på Den Fri Lærerskole i Ollerup ligesom Lars Thorkild Bjørn. Højskolelærer Svend Tornbjerg var fritaget for undervisning hele året for at gå på årskursus på Statens Lærershøjskole. Også i år bistod Inger Petersen os med undervisning af et danskhold og et tyskhold.

Med timeplanen og på lærernes arbejdsområder skete der nogle forandringer. Ebbe Lundgaard overtog »Dramatisk Hold« og Karen Tornbjerg sangkoret sammen med Birgitte Hansen. Jørgen Pedersen underviste i »Øst og vest« og dyrkede »Kvinden i samfundet«. Den svenske lærerinde havde bl. a. fransk og et fag, hun kaldte »Barnet og samfundet«. Bjørn beskæftigede en gruppe med »Danmark under forvandling«. Arne Madsen optog faget sociologi. Vi andre vandrede videre i nogenlunde de gamle spor.

Efterårsholdets første uge var tæt besat med orientering om fag og undervisning og inddeling på hold og i studiekredse. Ar for år må vi her som vel andetsteds igennem en stadig øget orientering om forholdene på skolen og hele formålet med en højskoles arbejde og virksomhed. Nogle af årsagerne hertil kan man blive klog på, hvis man studerer *Vilhelm Nielsens* artikel her i årsskriftet. Vi savner meget det store tal, vi før i tiden havde, af forhenværende efter- og ungdomsskoleelever. I mange år androg de på Frederiksborg mere end halvdelen af elevflokken. Fra deres tidligere skoletid, ikke mindst fra deres kostskoleoplevelse, kom til de øvrige elever nyttige erfaringer af gavn for vort skolemiljø. Nå, men trods mange nuværende elevs fremmedhed for højskolen kom det daglige skolearbejde dog hurtigt i gang.

I det gode septembervejr foretog vi de traditionelle småture til Fredensborg, Grib Skov og museet på Frederiksborg slot. Inger Eriksson og Arne Madsen førte an på en fin Skåne-tur til Söderåsen, Frostavallen og Lund. Sidst på måneden holdt vi efterårsmøde med næsten 300 deltagere. Professorinde *Gerda*

Lindhardt, Århus, talte om den moderne storfamilie som en udfordring til den gamle ægteskabsform. Bagefter var der en kort, men varm debat, hvor især Jørgen Pedersen var på krigsstien. Om aftenen underholdt lærerkredsen med scener af skuespil, recitation, musik og sang i arrangementet ved Emil Petersen og Ebbe Lundgaard.

I øvrigt var den første skolemåned temmelig præget af den forestående folkeafstemning om landets stilling til de europæiske fællesskaber. Studiekredsen »International politik« sørgede for en paneldiskussion med 2 elever og 2 lærere i panelet. Man tog navnlig fat på en række af de spørgsmål, der ikke blev dyrket meget i aviserne -- de ikke-økonomiske spørgsmål. Endnu et møde blev holdt aftenen før afstemningen, hvor Ebbe Lundgaard satte eleverne i forbindelse med »de sidste krampetrækninger« i EF-debatten. Mange af os -- ikke mindst de norske elever -- var optaget af at følge diskussionen og afstemningen i Norge. Vi bemærkede også, at et førende tysk dagblad kaldte Norges nej den 25. september »demokratiske krusninger i et afsides hjørne af Europa«. Her til lands gik det anderledes den 2. oktober. Udfaldet var nok en skuffelse for de fleste af os, ikke mindst for eleverne. Formiddagen efter vores »Anschluss« benyttede vi et par formiddagstimer til afstemningskommentarer fra flere af lærerne. Til sidst på forhånd siddende statsministerens tale i folketinget.

I oktober havde vi en fortrinlig lørdag aften med besøg af elever og lærere fra u-landshøjskolen, anført af Sv. Erik Bjerre. Der blev afrikansk underholdning, sange og folkedanse. Senere på måneden aflagde 35-40 af os genvisit i Holte. Også i denne måned foretog vi et par udflugter. Vi forsøgte os desuden med nogle søndagstraveture for de hjemmевærende, først til »Æbelholt Kloster«, hvor 10 elever mandede sig op til at gå de 3 kilometer, næste søndag fulgte knap så mange Kirsten Jensen på hendes fremtrængen gennem marker og moser til Freerslev Hegn, men den tredje søndag gik kun én tapper nordmand ved navn Thor med til Indelukket, den engelske have ved slottet. -- Så opgav vi og måtte altså konstatere, at civilisationen grundigt havde besejret de gamle fælles traveture i naturen. Men vi kom i tvivl igen, da vi fik den vældige opslutning om Bjørns orienteringsløb i omegnen en mørk oktoberaften. Stor tilslutning var der også til kunstholdets Louisiana-tur til Sven Wiig Hansen-udstillingen.

Så blev det efterår. Regn, novemberstorm og novembervej. Bladdøden hærger os. De ligger brune og flyder alle vegne. Havefolkene slider i det, men netop som der er rent, er der flere endnu. En hel årgang blade dækker havens gange og plæner. Men inden døre lærer vi og kommer igen i år, mere end nogensinde, til at holde af Thorkild Bjørnvigs lille vers

*Mørk er november og løvfaldet slut,
vandet begynder at fryse,
lyset fra solen og blomsterne brudt --
så må vort hjerte selv lyse.
Synge vil vi, legen er magt,
mer end beregning, forstand og foragt,
værn mod det sorte og tomme.
Om der svæver dødelig dræ,
vil vi dog elske -- og plante et træ:
frugter kan uspøet komme.*

Noget af det bedste på efterårsskolen og måske endnu mere på vinterskolen var sangen. Vi havde endelig igen fået en sangglad elevflok som i gamle dage. Lad så være, at vi måtte lægge vejen til de mere lodige folkesange om ad mange viser, også flere end højskolesangbogen byder på. Vi kunne dog igen konstatere, at »ny igen blir den gamle sang . . . «.

Fætterbal afholdtes først i november. Der var ganske vist ikke mange »fætre« og »kusiner« at opdrive. Men det blev alligevel en festlig aften, hvor dansen gik til et 10 mands amatørorkester. Morgenen efter vaskede fire »oldebørn« og én højskoleelev gymnastiksalen og ryddede op. På den tid havde vi i Jørgen Pedersens regi en onsdagsdiskussion med forsorgsfuldmægtig *Jørgen Eckert* fra statsfængselet i Vridsløse. Ugen efter afholdtes en god emnedag med »Massemedierne -- kender vi dem?« på programmet. Tror De på avisen? Så De tv i aftes? De spørgsmål og et par snese flere blev stillet til et hav af mennesker. Man gjorde alvor af tanken om at finde ud af, om folk kender massemedierne eller ej. To grupper elever blev sendt »i marken« for at spørge folk om deres syn på medierne, og materialet blev bagefter drøftet med henblik på en rapport om sagen. Det blev interessant. Man greb undersøgelsen grundigt an. Mennesker i alle aldre blev udspurgt -- fra skolebørn til pensionister både i Hillerød by og i landdistrikterne. Bl. a. besøgte Ålholmskolen, Hillerødholmsskolen, Skoleparkens nye boligblokke, et alderdomshjem og »folk på gaden« ved Ullerød brugs og supermarkedet Favør. Gårde og husmandssteder nordvest for højskolen og parcelhusområdet Ålholmparken undgik heller ikke at blive forhørt. Dagen, der ind-

ledtes af Emil Petersen, var tilrettelagt af Ebbe Lundgaard, Kirsten Jensen og Birgitte Hansen.

Om aftenen blev en livlig diskussion iværksat med medlemmer af Yngre Journalisters Forbund. Det var *Lasse Ellegaard*, *Ellen Gaarman* og *Sv. Erik Oeblens-schlæger*. Efter korte oplæg udspandt der sig en vidtspændende debat, der forresten afslørede en temmelig kritisk indstilling hos de unge journalister over for massemedierne.

Sidst i måneden havde vi med Bjørn som arrangør en uddannelsesdebat med holdleder *Agnete Overgaard* fra Jægerspris-seminariets Hillerød-afdeling og rektor *Sparre Mikkelsen* fra det børnehaveseminarium, hvis første klasse var rykket ind på Lyngby Landbrugsskole, der på sin side nu forbereder sig på at flytte til Ledeborg ved Roskilde, hvor en ny skole bliver bygget.

Månedsmødet i december blev afholdt adventssøndag. Paster *Otto Helms* prædikede i kirken. Højskolelærer *Mads Lidegaard* talte om menneskets situation i det gamle stillestående samfund og situationen i nutidens samfund, som er i bestandig forandring. Om aftenen opførte Dramatisk Hold, instrueret af Ebbe Lundgaard, skuespillet »Magt« af Marianne Söderbäck. Mere end en snes »skuespillere« medvirkede i det brogede spil. Dagen, der sluttede med dans, havde samlet mange gamle elever.

Desværre fik vi en uhyggelig oplevelse torsdag aften den 7. december, da der ved halvnitiden konstateredes brand i »Hallen«. Her var jo bibliotekets magasin med ca. 5000 gamle bøger, bl. a. mange kostbare og uerstattelige historiske bøger og tidsskrifter. Der skete stor skade. Henvend to trediedele af bøgerne gik tabt, og »Hallen« og de tilstødende værelser og gange blev ilde tilredt af røg og vand. En tid truede ilden med at brede sig til hovedbygningens brandbare loft. Det blev nødvendigt for Hillerød brandvæsen at slå et stort hul i taget mod vest for via brandstiger at bekæmpe ilden i det gamle bibliotek. Desværre lykkedes det ikke for kriminalpolitiet at klarlægge brandårsagen eller rettere at finde brandforårsageren, for der hersker næppe tvivl om, at ulykken skyldtes en henkastet cigaretstump i en papirkurv, skønt der var rygeforbud på stedet. Brandskaden kostede vores forsikring næsten 50.000 kroner.

På det tidspunkt var vi nået ind i efterårsskolens sidste måned. Vi havde haft en længere diskussion om skolens miljøproblemer, forårsaget af nogle elevers kritik. Nu holdt vi et godt forældremøde med 117 deltagere. Karens og Lenes fine udstillinger, Kirstens delingsføreropvisning, Karen Tornbjergs sangere og Ebbes dramatikere var med til at give dagen dens festlige præg. Vi havde også arrangeret af Lene Lundgaard og Jørgen Pedersen, en fællestur til hovedstaden med besøg i Zoologisk Museum og folketinget, hvor folketingsmand *Ole Vig Jensen* tog imod og forklarede. Efter middagspausen på KFUM besøgte vi i grupper byretten, Saxogården, Kofoeds skole, Pædagogisk studiesamling, »Land og Folk« trykkeri og en udstilling om arbejdssikkerhed. Om aftenen var vi i teatret. »Laser og Pjalter« af Brecht måtte desværre opgives p.g.a. en hovedpersons død, og vi overværede i stedet for operetten »Nitouche«. -- Kort for juleafslutningen afholdt vi endnu en emnedag, denne gang om u-landsproblemer med Fritz Norlan, Arne Madsen og Lars Th. Bjørn som programlæggere. Som medvirkende udefra kom om formiddagen forstander *Sv. Erik Bjerre* og talte udmærket om »Internationalt udviklings samarbejde«. Om eftermiddagen fik vi bistand fra *Erik Schrøder* (Mellempopulært Samvirke), *Niels J. Olsen* (Folke-

Skoleåret 1972-73

kirkens Nødhjælp), *Lars Christensen* (hjelpeorganisationen »Svalerne«) og *Johnny Bloch* (Den rejsende Højskole). Dagen blev særdeles vellykket. Vi lærte meget, fik svar på mange spørgsmål og fik både syn for sagens storhed og inspiration til viderearbejde.

Mere kunne godt trækkes frem fra efterårsskolen 1972, f. eks. nogle sorte træk, bortrejser og bortvisninger, 3-4 småbrande foruden den store ildløs, som allerede er omtalt, endvidere nogle elevers brist på evne til at omgås hinanden og andres manglende evne til at omgås de våde varer samt andres ejendom og penge. Dette bør naturligvis ikke forties. Men i erindringerne er det dog de lyse træk, der bliver stående, gode hjemmeaftener i lærerhjemmene, skuespiloplæsningerne, flere fortrinlige elevunderholdninger, bl. a. en amatøraften, hvor der blev spillet og sunget; de fleste vil huske Johannes' hjertegribende savbladstoner og Mortens og Michaels Donovan- og Dylan-sange til guitarernes klimpen og brummen. Værd at nævne er også lærerindernes Luciafest under erfaren vejledning af vores svenske kollaga, senere julekoncerten i Slotskirken og en spøjsaften i »Den gamle biograf« m. m.

Skolen sluttede den 21. december. *Jobs. Lund* blev valgt til holdrepræsentant i elevforeningen. Men ikke færre end 44 af holdet viste sig at ville fortsætte efter nytår. I juleferien overraskedes vi af frostvejret, og det førte til vandskade på loftet i foredragssalen, så der måtte en reparation til.

Vinterskolen 1973

Nogle af fortsætterne ankom i god tid før de ny for at forberede deres modtagelse. Der blev lavet bordplan, så ny og gamle kunne blandes ved bordene. Der blev sat navneskilte på værelsernes døre, skrevet navnemærker til alle, og man planlagde omvisning på skolen, forberedte den første uges aftensamvær og indstillede sig i det hele taget på at byde de ankomende velkommen og sørge for deres indkvartering. Det viste sig også, da de kom, at »de gamle« havde vilje til ikke at føre mindre heldige vaner, opstået i efterårstiden, videre til de ny elever eller isolere sig fra dem. De skilte sig ikke ud. Så snart fortsætternes uundgåelige gensynsspektakel var overstået, hjalp de skolen udmærket som »værter« for de nye. Vi lærere forøgede arbejdet med at udvide elevernes forståelse af højskolelivet. Vi gentog, hvad vi i så henseende havde indledet efterårsskolen med. Men vi tilføjede nu den første dag et par timers gruppesamtaler om følgende oplæg, som alle fik udleveret:

Hvad er en højskole? Hvad venter jeg mig af højskolen? Hvorfor er jeg kommet her?

Hvad er specielt ved højskolens skolemiljø?

Alle tanker om almindelig skole bør hvile -- hvorfor?

En beskrivelse af denne højskoles dagligliv og en diskussion derom.

Hvilke krav stilles der til os alle -- elever, lærere, medarbejdere?

Er kravet om fællesskab og selvstændighed uforenelige?

Til »de nye«: Spørg -- også om almindeligheder. Gå de gamle på klingen. Giv jeres bidrag til diskussionen.

Til »de gamle«: Giv oplysninger -- sig jeres mening -- fortæl om jeres erfaringer.

Der skete ingen forandringer i lærerkredsen, udover ansættelse af timelærer *Aase Krogsdam Jørgensen*, der underviste i et af tirsdagens hobbyfag. Og der var kun få ændringer i den ugentlige arbejdsplan. Kirsten Jensen fik en studiekreds i velfærdssamfundets problemer. Gymnastikken blev forsynet med de indbydende navne: »Musik og bevægelse« for kvinderne og »Kondi og boldspil« for mandfolket. Derudover var der en times fællesgymnastik. Landbrugsskolen opsagde vort lejemål af svømmesalen. Det var en streg i regningen, men der var ikke plads mere, eftersom 80 landbrugselever og 72 vordende børnehavelærere skulle bruge bassinet. På vinterskolen 1973 søgte vi med held at bekæmpe den miskredit, som lørdagen har pådraget sig som arbejdsdag, ved 2-3 gange om måneden at indføre en to timers formiddagsdiskussion. Takket være *Arne Madsens* store indsats lykkedes det at gøre det til nogle af vinterskolens bedste oplevelser. Her trækkes alle de elleve lørdage på en snor, som jeg tror, de fleste vil kalde en perlesnor:

- 13/1 Diskussionstimernes formål, tilrettelæggelse og indhold. Etablering af diskussionsgrupper og forslag til diskussionsemner.
- 20/1 Diskussion om gruppearbejde: Hvordan skal gruppen arbejde? Hvilke normer skal gruppen have?
- 27/1 For og imod fri abort: I anledning af »Forslag til lov om svangerskabsafbrydelse«. Indledere: Folketingsmedlem, fru *Clara Munck* og direktør *Bjørn Selden*.
- 1/2 Danmarks militær- og sikkerhedspolitik. Indleder: Folketingsmand *Niels Helveg Pedersen*.
- 17/2 Højskole og højskolemiljø. Diskussion på grundlag af et skriftligt oplæg fra elev-lærergruppe.

Skoleåret 1972-73

- 24/2 Normalitet og galskab. Film: »Livet er en drøm«. Indleder: Overlæge, dr. med. *Mogens Jacobsen*, statshospitalet, Glostrup.
- 3/3 Kunstneren og samfundet. Indleder: Professor *Sven Wiig Hansen*.
- 10/3 Videnskab, ideologi og samfund. Indleder: Lektor, mag. art. *Hans Siggaard*.
- 17/3 Bør hash legaliseres? Indleder: Højskolelærer *Jørgen Pedersen*.
- 24/3 Om at bo i kollektiv. Indledere: Medlemmer af kollektivet »KANA«, Jørlunde.
- 7/4 Fremmedarbejderproblemer. Indledere: En jugoslavisk og en tyrkisk fremmedarbejder og socialrådgiver *Anne Marie Andersen* fra organisationen »People to People«.

Da det i de senere år har vist sig mere og mere vanskeligt at få folk udefra med til aftenmøder, har vi i lærerkredsen diskuteret at gøre disse lørdage formiddage offentlige. Det bliver forsøgt i det ny skoleår, og vi håber, der kan blive godt nyt at berette.

I januar opførte skuespilgruppen »Banden«, Kaj Nissens skuespil »Drømmen om Balder« i gymnastiksalen. Eleverne var forberedt til den særegne teateroplevelse; de kendte myten om Baldur den Gode og nogle fortolkninger af den. Forestillingen stod vel ikke mål med de gode hensigter. Men alligevel var det interessant at opleve unge skuespilleres forsøg på at bruge ny udtryksformer. -- I samme måned besøgte vi udstillingen »Naiv kunst« på »Louisiana«. Emil Petersen forberedte os til den meget brogede oplevelse af navnlig østeuropæisk amatørkunst. -- Vi havde også i år besøg af den ungdommelige 80-årige *Fritz Wartenweiler*, der fortalte om schweizisk demokrati og om schweizisk ungdoms forventninger til fremtiden.

I februars uventede mildhed, som allerede midt i måneden fik solsorterne til at gå i gang med deres musik i haven, holdt vi emnedag med titlen »Norden i focus«. Under indtryk af EF-tidens drejning bort fra vore gamle kontakter nordpå, der ellers var blevet forstærkede i EFTA-perioden, syntes vi, at vi måtte bruge en dag til at se på, hvad vi ejer i Norden. Fritz Norlan og undertegnede havde planlagt. Vi ejer jo i Norden et samarbejde, der aldrig har haft overstatslige træk -- enten er det iværksat med samtykke fra de enkelte landes lovgivende forsamlinger -- eller det er kommet i gang helt uden lovgivning. Det nordiske samarbejde er ikke et embedsmandsvælde oprettet af staterne, men det har udviklet sig mere i praksis, og det er nået længere end mange internationale, embedsmandsstyrede organisationer. Dertil kommer så hele det netværk af samarbejde, som uden statsinitiativ er spændt ud over de nordiske lande.

På den tid overværede vi Euripides' »Medea« på »Det ny teater« med Bodil Udsen i hovedrollen. Det var en stor oplevelse. -- Ved månedsmødet i februar samarbejdede vi med »Sønderjysk Forening for Hillerød og Omegn« og havde Grænseforeningens fhv. formand, kreditforeningsdirektør *E. Haunstrup Clemmensen* som taler om emnet »Grænselandsarbejde efter tilslutningen til EF«. Kort efter lånte vi foredragssalen ud til et møde, hvor fhv. statsadvokat *Carl Madsen* talte om dansk retsvæsen; en del elever påhørte hans fremstilling.

Efter fastelavns-weekenden havde vi igen emnedag, denne gang med Bent Jacobsen som tilrettelægger. Temaet var »Et lovforslags vandring«. »Finansministeren« fremsatte indledningsvis forslag til »lov om ægtefælle-skat«. Forslaget

blev ført gennem 1., 2. og 3. behandling i »Folketinget« med tilhørende diverse udvalgsmøder, partimøder, modtagelse af deputationer o.s.v. og endelig afstemning i tinget.

21.-25. marts afholdtes en vellykket udveksling mellem 27 Frederiksborgelever og 26 elever fra Marieborgs folkhögskola ved Norrköping. Herfra var Emil Petersen og Fz. Norlan i spidsen. Flokken nordfra var ledet af lærer *Olle Westberg*, men det var vores tidligere svenske lærer *Olle Lindquist*, der igen satte gang i foretagendet. Foreningen »Norden« gav togbilletten til de to elevgrupper.

Kort tid før havde vi vinterfest. Ca. 100 gl. elever deltog. Elevskuespillet var af svensk oprindelse, Evert Lundströms »Stranden«. Ebbe Lundgaard var igen teaterdirektør. -- Allersidst i måneden fik vi, hvad måske kan kaldes »en kreativ emnedag« med kunstneren, professor *Sv. Wiig Hansen* som primus motor. Dagen blev fyldt af leg og udfoldelse og alles arbejde med former og farver. -- Eleverne arrangerede på den tid en bazar, et lotteri og et loppemarked, der sammen med andre aktiviteter indbragte i alt 2.739,28 kroner til giro 27 og 23 (Røde Kors og Vietnamhjælpen). Da alle sager og gevinster ikke blev afhændet, holdt udvalget efter-bazar i forbindelse med et særdeles vellykket og stærkt besøgt forældre-møde midt i april måned. Allersidst i denne måned arrangeredes en kirkeemne-

dag, som Ebbe Lundgaard og Emil Petersen stod for. I fint forårsvejr udflugtede vi til en katolsk kirke, en sognekirke og en valgmenighedskirke. I den sidstnævnte i Allerslev ved Roskilde blev vi modtaget af programsekretær i TV, valgmenighedspræst *Jørgen Thorgaard*. Dagen sluttede med en paneldiskussion, hvor tre unge teologer indledede; det var *Thorkild Grosbøl*, *Kjeld Jørgensen* og *Claus Oldenburg*.

Jeg har helt glemt at nævne, at 71 elever under Bjørns og Birgittes ledelse foretog en påskerejse til Tjekkoslovakiet med byen Pilzen som station og besøg i Prag. Rejsen forløb ikke uden store besværligheder ved grænseovergangene bl. a. fordi en del pasbilleder ikke var forsynet med den skæg- og hårpragt, som ejermændene havde anlagt efter fotograferingen. Seks måtte faktisk blive tilbage og holde påskeferie i Vesttyskland.

Der kunne godt nævnes en endda temmelig lang række skuffelser i forbindelse med vinterskolen 1973. Nogle få elever mangledede lyst til at yde et reelt skolearbejde, og store minusser var der ved de sammes fritids- og kammeratliv. Vi var godt klar over, at det hang sammen dels med deres store umodenhed, dels med manglende evne til at administrere den frihed, som et højskoleophold ikke kan være foruden, men dels skyldtes det vel også, at selve tilskyndelsen til at tage på højskole for nogles vedkommende hvilede på en misforståelse hos deres rådgivere. Men jeg gider ikke komme nærmere ind på alt dette, og derfor kan man for så vidt godt hævde, at årsberetningen ikke er helt ærlig. Det får nu være. Jeg lader hellere en række lyse glimt danne afslutningen. Vi husker f. eks. de tre besøg af elever fra Kungälv, Krogerup og Ryslinge. Vi tænker på gæsterne fra Japan, Norge, England og Finland, og på besøget af familiepraktikanterne, der var på kursus på Nordisk lejrskole. Og der var kinafareren *Knud Bjørns* formiddag, hvor han fortalte om sin rejse til Mao Tse Tungs rige. Vi husker vore boldspilturneringer, en del fortrinlige fælles onsdagstener -- lad mig bare nævne Arne Madsens Chagall-aften -- og en række festlige lørdagstener med underholdning, dans og morskab. Endelig afslutningsdagen, hvor *Troels Havelund* blev valgt som repræsentant for vinterholdet i »Foreningen Frederiksborgelever«.

Fra maj til september

Som sædvanlig gav vi også i 1973 plads for en del kurser i de fire skoleløse måneder. Desuden havde vi vort eget 14 dages kursus og sommerens store elevmøde. -- Da vi var vendt hjem fra maj måneds fem Frederiksborgmøder, og efter at vore piger og et rengøringsselskab havde rensset og luftet ud i alle kroge på skolen, ankom kort tid før pinsen 110 københavnske politibetjente til et tre dages fagligt møde, arrangeret af *København's Politiforening*. -- Fra 9.-20. juli holdt Det Danske Husflidsselskab under ledelse af efterskolebestyrer *Hans Fuglsbjerg* et 12-dages lærerkursus i stoftryk, rammevævning, knytning, skindarbejde og keramik med ca. 80 deltagere. -- Derpå havde »Scandinavian Seminar« med fru *Ann Andresén* i spidsen et introduktionskursus for 124 amerikanske studenter som optakt til deres højskoleår i Danmark, Finland, Norge og Sverige.

I tiden fra 23. juni til 6. juli afholdtes vort eget feriekursus betitlet »Halvfjerdsernerne i centrum«. Første uge bestod af en række emnedage. Udefra medvirkede fru *Agnete Bjerre*, U-landshøjskolen, forfatteren *Johannes Møllehave*, lektor, mag. art. *Peter P. Rohde*, universitetslektor *Norman Shine*, redaktør *Poul Erik*

I Prag.

Søe, forfatteren, læge *Tage Voss* og stud. theol. *Johannes Værge*. Ugen bød på følgende emner: »Perspektiver for fremtidens samfund«, »Vor tids livsholdning, litterært belyst«, »Velstandssamfundets tabere«, »England og englænderne i fokus«, »Gammel og ny humanisme« og »Halvfjerdserne - nyreligiøsitetens tiår«. - Anden kursusuge foregik i London og Cambridge under ledelse af højskolelærerne Ebbe Lundgaard og Birgitte Hansen, bistået af cand. mag. *Mogens Frølund*. - Det var sjette gang, vi afholdt dette 14 dages feriekursus; det har efterhånden fundet en - synes vi - god form, og det samler nu alle de deltagere, som skolen og rejsen kan »rumme«. Vi er glade ved, at en del gamle elever hvert år melder sig som deltagere.

Straks efter hjemkomsten fra Englandsrejsen var tiden kommet for sommerens elevfest fra fredag aften den 6. juli til søndag eftermiddag den 8. Første aften og lørdag var forbeholdt 10, 25, 40 og 50 års jubilarene, og det blev nogle meget hyggelige timer. Elevmødet begyndte i øvrigt i en vældig hede, men sluttede i et med længsel ventet, mægtigt regnvejr. Kan det passe, at et par landmænd af elevmødedeltagerne i bar fornøjelse gik tur i haven og lod sig gennembløde? Foruden gensyn og samvær bød elevmødet på foredrag af Ebbe Lundgaard (»Slagord og realiteter i uddannelsesdebatten«) og undertegnede. (»Det personlige«), morgensang søndag morgen i kirken ved cand. theol. *Thorkild Grosbøl*, en diskussion om velfærdssamfundets problemer med Svend Tornbjerg, Kirsten Jensen og Arne Madsen i panel. Desuden var der traditionen tro en festlig aften med dans, indledt af et skuespil ved lærerkredsen, bistået af *Anny Houmand*; det var Arnold Wesker's »Livets rødder«, instrueret af Bent Jakobsen. Ved elevmødet blev der afholdt generalforsamling i elevforeningen, men herom aflægger formanden, Sv.

Erik Bjerre, beretning andetsteds i årsskriftet. Elevmødet 1973 blev afrundet af Emil Petersen med »Svaret«, en lille tale, der er optrykt forrest i bogen her.

Vi er nu en uge inde i oktober. Mens jeg afslutter denne årsberetning, får vi igen verden ind ad døren med meldinger om vold og krig og terror og beretninger om mistvækst og nød. »Afmægtige og nøgne ser vi alt livs forlis«, sang vi i morges med Ole Wivels ord. Samtidig lever rundt om skolens gamle hus året med lys og skygger, tåge og regn og vind - en evig skiften, hver dag er ny og har sit eget sind. Men vi vil leve med i det hele, prøve på at elske hver ny dag med dens sol og byger, løv og sne uden sikkert at vide, hvordan vi skal møde den gamle verden med al dens gru og bitre ve.

Et nyt skoleår er begyndt. Mange nye navne skal læres. Der er nye ansigter, nye personer at blive kendt med. Der er ikke mange ægte dialekter tilbage, men alligevel røber ordenes tonefald, hvor eleverne har hjemme i landets forskellige egne. Hvad skal vi få ud af det kommende skoleår? Hvad vil året, der kommer, give os? Får vi det gode miljø? Det trygge skolemiljø, som giver trivsel og gode vilkår for arbejdet og for vækst og udvikling i den enkelte. Endnu er vi alle lidt fremmede over for hinanden, men vi skal nok blive kendt. Vi har i år lavet ugens timeplan meget om - jeg skal fortælle derom næste år. Vi støder nok på vanskeligheder og problemer nu og da, men i samarbejde og med positiv vilje vil vi løse dem

Og så er vi igen ved at lægge plan for et nyt 14 dages kursus fra omkring 1. juli med en uge på skolen og formodentlig en uge i Ungarn under Lars Th. Bjørns ledelse. Tænk på det, når I planlægger jeres ferie - Og så er der jo selve det store elevmøde, som vi ser hen til. Det bliver i 1974 den 13. og 14. juli. Vel mødt!

På alles vegne, som er knyttet til skolen, sender vi en venlig hilsen til jer, som læser dette -- gamle elever og gode venner.

Karen og Haugstrup

Frederiksborgelever

Foreningen Frederiksborgelever afholdt generalforsamling søndag den 8. juni 1973 kl. 14.15 i foredragssalen. 25-årsjubilaren Anton Paulsen fra Fole ved Gram blev valgt til dirigent.

I sin beretning omtalte formanden FF som en veletableret forening med et accepteret program: afholdelse af elevmøde og udgivelse af Frederiksborgbladet og årsskriftet. Dette var et stort program, kun muliggjort ved skolens indsats. Alle højskolens medarbejdere blev takket herfor, herunder også de to redaktører, Haugstrup (af årsskriftet) og Emil Petersen (af Frederiksborgbladet).

Den nuværende styrelse støttede sig især til første del af formålsparagraffen: »Foreningens formål er at vedligeholde forbindelsen og styrke sammenholdet mellem tidligere elever, lærere og højskolen samt at medvirke til at fremme forståelsen for folkehøjskolen«. Styrelsen havde også stor sympati for den anden del af paragraffen: »Foreningen kan også påtage sig opgaver af social eller mellemfolkelig karakter«, men erkendte, at en heldig gennemførelse af noget sådant var afhængigt af en lille hård kerne, som ville påtage sig opgaven. Foreningen havde tidligere vedtaget udtalelser om det ønskelige i, at FF gik med i et socialt arbejde i København, men forslaget var aldrig kommet op at stå, da den hårde kerne havde manglet.

I forbindelse med højskolebyggeriet, hvorom der ikke forelå noget afgørende nyt, kunne man håbe på nogle arbejdslejligheder, der kunne tage sig af haveanlæg m.v. Sådanne højskolearbejdslejligheder ville også være en god lejlighed til at mødes med gamle højskolekammerater.

Arbejdet med en ny fundats for skolen skred fremad. Der var sket det glædelige, at skolens bestyrelse havde accepteret FF's forslag om et repræsentantskab, hvori indgik repræsentanter for de gamle elevhold. Regnskabet balancerede med kr. 48.000,- (hele regnskabet er aftrykt i Frederiksborgbladet juni 1973). Det blev fremlagt af næstformanden på vegne af Erika Nederby, skolens sekretær, der gør et stort og påskønnelsesværdigt arbejde for FF.

Frederiksborgelevs Lånefond, der jo ikke har de store midler at gøre godt med, havde startet sin virksomhed, idet den første lånebevilling var blevet givet. Lånefonden havde med tak modtaget en gave på 100 kr. fra Aage Munch Jensen, elev 1941/42.

I årets løb havde Bolette Bæk, Arne Stigsen og Sv. Erik Bjerre deltaget i kontaktudvalgs møder mellem elevforeningerne og Landsforeningen af Højskoleelever (L.a.H.). Bolette Bæk havde også repræsenteret FF på generalforsamlingen i L.a.H., og hun blev ved denne lejlighed indvalgt i bestyrelsen for L.a.H. Bolette aflagde beretning om arbejdet i landsforeningen.

Sv. Erik Bjerre blev genvalgt som formand for en et-års periode. Til styrelsen genvalgtes Ellen Margrethe Prior; Bolette Bæk nyvalgtes efter tidligere at have siddet i styrelsen som elevholdsrepræsentant.

Foreningen Frederiksborgelever

Arne Stigsen blev valgt som suppleant. Emil Petersen blev genvalgt som revisor, og Ebbe Lundgård blev nyvalgt som revisorsuppleant.

Styrelsen har nu følgende sammensætning (årstallet angiver det år, vedkommende blev valgt):

Kaj Andersen (1972), Vivild Ungdomsskole, 8962 Vivild (næstformand).

Sv. Erik Bjerre (1973), Strødam, Gadevang, 3400 Hillerød.

Bolette Bæk (1973), Elevboligen, Aalborg Sygehus Syd, Sønderskovvej 5, 9000 Aalborg.

Bent Lassen (1972), Rugmarken 3, 3540 Lyngø.

Karen Margrethe Prior (1973), Magnolievej 53, 2500 Valby.

Elevholdsrepræsentanter:

Jan Fredebo Rasmussen (E 71), Brunevang 89, 2700 Brønshøj.

Jens Hagemann Rasmussen (V 72), Holmebakken 7, 67 Esbjerg.

Johannes Lund (E 72), Hadsundvej 76, 8900 Randers.

Troels Havelund Petersen (V 73), Havelundsvej 3, Rudme, 5750 Ringø.

Højskolens kontor gør et meget stort arbejde med at opsøge gamle elever, som er gledet ud af elevforeningen. Erfaringen viser, at dette ofte sker ved en tilfældighed, og at mange er glade for at blive genoptaget i FF. Hjælp os med at gøre arbejdet så overkommeligt som muligt. Husk at meddele adresseforandring! Vi håber, at de forskellige jubilæer vil blive fint repræsenteret på næste elevmøde -- det er en god idé, hvis der er nogle, som allerede nu begynder at kontakte gamle kammerater.

Vel mødt til elevmødet i 1974.

Sv. Erik Bjerre

BIBLIOTEKET. Som sædvanlig skal der her berettes om årets gang på skolens bibliotek. At udlånet er stærkt dalende vil måske forbavse nogle. Men at den gavestrøm, der gennem årene har tilflydt biblioteket, viser den samme tendens, er nok mere sørgeligt. Læselysten skal nok komme igen. Det er måske værre med givelysten! Årsagen til den dalende læselyst kan være de unges stærke trang til, hvad man kan kalde fælles-aktivitet i fritiden. Denne aktivitet går -- som man forstår -- mere på samtale end på læsning! Som sagt er gavernes antal det mindste, undertegnede kan mindes. Men det skal sandelig ikke hindre os i at takke disse »gamle« givere. For det er dem, der går igen. At *Anton Mariegaard* indleder giverne forbavser vel ingen. Igen i år har vi modtaget fra ham hans egne værker: »Økonomisk geografi«, »Danmarks økonomiske geografi« og »Danmarks vareforsyning«. Fra *DASF* har vi i forbindelse med jubilæet modtaget *Ib Koch-Olsens* »I flugt går tiden« og *Ole Andersen*: »Femoghalvfjerds en jubilæumsbog«. *Fritz Wartenweiler* har i år igen skrevet en bog, og han har foræret os den: »Kampf für die Kommenden« og *LO* har skænket »Kampens Gang -- De samvirkende Fagforbunds historie«. Vor kollega *Jørgen Pedersen* har givet os ikke mindre end ni særdeles værdifulde og aktuelle bøger og *Richard Wikholm*, som fjorårets elever vil huske fra svenske-udvekslingen, har foræret biblioteket en ny udgave af sin bog »Skapande Dramatik« og fra *Marieborgs Folkhögskola* fik vi »Ny kulturpolitikk i Sverige«. Vi takker herved for boggaverne.

F. N.

Meddelelser

BESTYRELSEN for skolen har af sin midte valgt konsulent *H. O. Stryhn* til næstformand. Endvidere har bestyrelsen valgt en ny statsautoriseret revisor, *H. Bøgh Nielsen*, Haslev. -- På skolens vegne har bestyrelsen modtaget en meget stor gave i det forløbne år fra den nedlagte u-landshøjskole i Holte. Som det vil være årsskriftets læsere bekendt fra dagspressen ophørte *U-landshøjskolen i Holte* den 1. juli 1973. På denne skole, der var ledet af Svend Erik Bjerre fra dens oprettelse i 1964, havde der hvert år været afholdt kursus for embedsmænd fra udviklingslandene. Skolens formål havde været i overensstemmelse med nordisk folkehøjskole og folkestyre at gennemføre en undervisning for sådanne lidt ældre studerende fra den tredje verden. Da nu skolens arbejde blev standset af u-landsstyrelsen, fandt dens bestyrelse, at man bedst kunne fortsætte de sider af skolens arbejde, der måtte anses af væsentlig interesse for dansk-folkeligt oplysningsarbejde ved at bidrage til at skabe forudsætninger herfor gennem overførelse af skolens midler til en eksisterende folkehøjskole. Og her faldt så valget på Grundtvigs Højskole. U-landshøjskolens kapital på ca. 800.000 kroner samt inventar og bibliotek blev givet til Grundtvigs Højskole. -- Skolens bestyrelse modtog den 10.10.1972 *Agnete* og *Svend Erik Bjerres* ja til at overtage stillingen som forstanderpar på Grundtvigs Højskole fra 1. august 1974. -- Bestyrelsen har efter anmodning fra undervisningsministeriet udarbejdet et udkast til *en ny fundats* for Grundtvigs Højskole. Desværre har udkastet endnu ikke opnået ministeriets accept, hvorfor det ikke har kunnet optrykkes her. -- Med opførelse af nye bygninger for øje forhandler skolens bestyrelse med Sophienborg-Strødam-stiftelsen om køb af et areal på 9-10 hektar kaldet »*Peter Grundtvigs Vænge*« beliggende i Gadevang nær Gribskov, 2 km fra skolens nuværende sted. -- Flere af de forannævnte mere eller mindre afklarede forhold vil der blive redegjort nærmere for i næste års elevskrift.

FREDERIKSBORGLÆRERE m. v. Lærer ved Holger Begtrup's Frederiksborg i årene 1914-17 pastor emer. *Frederik Schrøder*, Holbæk, afgik ved døden i august 1973. -- *Grete Søndergård*, køkkenchef på Grundtvigs Højskole i over 25 år og altså kendt af særdeles mange gamle elever, fejrede sin 60 års dag den 22. december 1972. Over hundrede sendte hende hilsener og gaver i dagens anledning. Alle ved, hvor meget Gretes store arbejde i det stille har betydet for renhed, skønhed -- hendes blomster alle vegne -- og trivsel i skolens store hus. -- Til *Agnete* og *Sv. Erik Bjerre* har skolen for året 73-74 lejet en bolig i stuehuset til Vester Strødam avlsgård. Deres adresse til den 1.8.1974 er: Strødam, Gadevang, 3400 Hillerød, telf. (03) 26 86 86. -- 10. februar 1973 døde *Tine Norlan* efter lang tids sygdom. -- 23. marts 1973 fejrede *Karen Haugstrup* sin 60 års dag i Århus hos vores ældste søn Henrik og hans kone Karen. -- *Nils Zandbers*, svensk lærer på Grundtvigs Højskole i 58-59 er fra januar 1974 rektor på Axevalla folkhögskola ved Skara. -- *Kirsten Jensen*, skolens gymnastiklærerinde 1966-71, hed-

Meddelelser

der nu Kirsten Lindegård-Hansen og bor Banevej 30, 4180 Sorø. -- *Erling Christiansen*, lærer på skolen 1972-73, er fra november 1973 lærer på Hadsten Højskole i Østjylland. -- Therese og *Jørgen Pedersens* adresse er p.t. Slotsgade 23, Fredensborg. -- *Inger Eriksson*, skolens svenske lærerinde i 72-73, bor nu Konsergtgatan 1, Västra Frölunda, Sverige. Hun studerer engelsk på Göteborg universitet og underviser enkelte timer på Nordiska Folkhögskolan i Kungälv.

ELEVMOÐET i 1974 kommer til at foregå på samme måde som i fjor. Selve det store elevmøde for de mange årgange afholdes lørdag og søndag den 13. og 14. juli. Men vi indbyder jubilarene -- de 50, 40, 25 og 10 års -- til at komme på skolen allerede fra fredag aften. I 1974 er jubilarene alle de, som påbegyndte deres højskoleophold i 1964, 1949, 1934 og 1924. -- Programmet for hele elevfesten kommer i det lille Frederiksborgblad først i juni.

VINTERFESTEN for ny og gamle elever afholdes i 1974 lørdag den 16. marts. Skuespil kl. 19 og derefter dans.

FERIEKURSET i 1974 vil for syvende gang foregå med en uge på skolen og en uge i udlandet. Kursustiden bliver efter den foreløbige plan fra lørdag den 29. juni til fredag den 12. juli. Ugen på højskolen vil omfatte 6-7 emnedage med fællestitlen »Halvfjerdserne i Centrum«. Ugen i udlandet bliver formodentlig enten en studierejse til Ungarn eller til det sydlige Polen med Lars Thorkild Bjørn som leder. Skriv efter program først i februar.

FREDERIKSBORGKREDSENE. Først i maj 73 tog otte mand fra skolen af sted på Frederiksborgmøde-tourné. Vi ved, at nogle højskoler indskrænker eller afskaffer deres lokalmøder rundt i landet. Men selv om tilslutningen til Frederiksborgmøderne har været ret svingende nogle steder, har der alligevel for det meste været så rimeligt et fremmøde af gamle elever, at vi i hvert fald ikke for alvor har overvejet at stoppe op. Tværtimod sysler vi lidt med tanken om at oprette en kreds for Sydsjælland og Lolland-Falster. Fra de egne har der været mange elever i de senere år, og nogle af dem har luftet tanken om en Frederiksborgkreds. En sådan har tidligere for ca. 25 år siden eksisteret. Måske tiden igen er inde. Det er allerede foreslået, at den -- for at følge den nye amtskommunale navngivning -- kunne komme til at hedde

STORSTRØMS FREDERIKSBORGKREDS.

Jeg ved ikke, om det lyder godt. Men sydsjællændere, falstringer og lolliker, se godt efter i de kommende Frederiksborg-blade, om der skulle være nyt i sagen. Det blir der nok!

Og nu til 1973-møderne. De fandt sted i dagene 13.-20. maj. *Østjysk Frederiksborgkreds* samledes på Kolt Ældrehøjskole. Fra skolen medvirkede Sv. Erik Bjerre og Haugstrups. Mødet var som sædvanlig velbesøgt og hyggeligt. Det blev ledet af formandinden Karen Haugstrup jun., Århus. Store Bededagsaften holdt *Frederiksborgkredsens for Fyn* møde på Den fri Lærerskole i Ollerup. Personlige invitationer til mødet gjorde, at mødet var langt bedre besøgt end i de senere år. Fra skolen medvirkede Bjørn, Jørgen Pedersen og Haugstrup. Mødet blev ledet af Thomas Frank, som nu efter mange års arbejde for kredsen trak sig ud af be-

styrelsen. Vi siger ham tak for tiden, der gik. Som nyt medlem af kredsens bestyrelse valgtes Inge Christensen, Svendborg. Bestyrelsen konstituerer sig senere. -- Mødet i Sønderjyllandskredsen, *Sydjysk Frederiksborgkreds*, blev afholdt på Rødding Højskole. Fra skolen deltog de samme tre som på Ollerup-mødet. Mødet blev ledet af formanden Poul Thorup Kristensen. Viggo Momsen, Brørup, nyvalgtes til kredsens bestyrelse. Dette møde var i øvrigt præget af, at også ikke så få fra de yngre elevårgeange deltog. -- *Nordjysk Frederiksborgkreds* holdt sit forårsmøde på Morsø Ungdomsskole i Galtrup under ledelse af gdr. John Kjær Nielsen. Fra skolen medvirkede Emil Petersen, Kirsten Jensen, Ebbe Lundgaard og Bent Jakobsen. Fremmødet var ikke overvældende, men der var en udmærket stemning på mødet. Det samme var tilfældet hos *Vestjysk Frederiksborgkreds*. Her fyldte flokken dog godt op i den lille ny skole, familiehøjskolen »Skærgården« i Lind lidt syd for Herning. Fra skolen var ankommet det samme firklover, som aftenen før havde været på Mors. Kirsten Sønderby fra Holstebro ledede, som sædvanlig til alles tilfredshed, det hyggelige møde og samvær. Fra skolens side bringes her en tak til alle gamle elever, som har medvirket til disse møders afholdelse, og en tak til de skoler, som så gæstfrit tog imod Frederiksborgkredsene.

shj.

ELEVLISTEN

Vinterskolen 1973

Abelsen, Lisemarie Lone, Paul Hansensvej 540, 3951 Christianshåb. - Grønland.	Andreasen, Inge, Havnevej 143, 8500 Grenaa. - Ra. a.
Aboulafia, Annette Løw Toftdahl, Fyrrevej 3, 3660 Stenløse. - Frb. a.	Andreasen, Niels Brøndsted, Vinding husholdningsskole, 7100 Vejle. - Ve. a.
Albertsen, Else, »Mosegård« Rådvad, 6000 Kolding. - Ve. a.	Arndal, Ane-Birthe, Lyngevej, Lynge Overdrev, 3450 Allerød. - Frb. a.
Allesø, Kirsten, Herredsvej 18, 2820 Gentofte. - Kbhvn. a.	Bengtzen, Maybritt Dysted, Skyttegårdsvej 49, II, 2500 Valby. Kbhvn.
Andersen, Benedikte Signe Kathrine, B 408, 3953 Godhavn. - Grønland.	Berthelsen, Olga Kirstine Eleonora, Skibshavnsvej B. 755, 3900 Godthåb. - Grønland.
Andersen, Kirsti Zøller, Ajax Allé 32, 2650 Hvidovre. - Kbhvn. a.	Bjørn, Liselotte, Kirketorvet 10, 4640 Fakse. - Ststrø. a.
Andersen, Lillian Maibritt, Blåbærvej 158, 5260 Hjallesø. - Fy. a.	Bornø, Ove Anders, Emdrupvej 30, 2100 Kbhvn. Ø. - Kbhvn.
Andersen, Marianne, Nobisvej 16, 4400 Kalundborg. - V. sjæll. a.	Christensen, Lissi Karen, Ulrikkenborg Plads 3, 2800 Lyngby. - Kbhvn. a.
Andersen, Ove Frede, Nyvej 13, 2640 Hedehusene. - Kbhvn. a.	Christensen, Mads Jørgen, Vesterhavs-

Vinterskolen 1973

- gade 169, 7680 Thyborøn. - Rgk. a.
 Christensen, Marna Westphael, Vibe-
 vej 2, Øster Hurup, 9560 Hadsund. -
 Ålb. a.
 Christensen, *Annie* Johanne, Mosebæk-
 ken 9, II th., 4760 Vordingborg. -
 Ststrø. a.
 Christophersen, *Axel* Andreas Hyldig,
 Højstengård, Oldvejen, 3480 Fre-
 densborg. - Frb. a.
 Dam, Marianne, »Wieholmgård«, Kil-
 devej 12, Holløse, 3210 Vejby. -
 Frb. a.
 Drongesen, Henrik, Ved Kagså 13,
 2730 Herlev. - Kbhvns. a.
 Foged, *Gudrun* Elisabeth, »Klitgård«,
 Nordby, Samsø. Årh. a.
 Frederiksen, Annette Thelle, Norske
 Alle 11, 2840 Holte. - Kbhvns. a.
 Grynderup, Bodil, Fandrup, 9640 Far-
 sø. - Njyll. a.
 Gudmundsdóttir, *Gudbjörg* Sigrídur,
 Hjallaveg 17, Sudureyri, Suganda-
 firdi. - Island.
 Hansen, Annette Hennecke, Primula-
 vej 13, I th., 4700 Næstved. - Ststrø.
 a.
 Hansen, Ernst Blessing, Havnegade 42,
 5600 Faaborg. - Fy. a.
 Hansen, Frank Pagh, Park Allé 149,
 7600 Struer. - Rgk. a.
 Hansen, Hans Christen, Irisvej 12,
 4773 Stensved. - Ststrø. a.
 Hansen, *Ida* Elly Hauer, Grenhusene
 67, 2650 Hvidovre. - Kbhvns. a.
 Hansen, Jørgen, Ragnesminde Allé 15,
 2600 Glostrup. - Kbhvns. a.
 Hansen, Karsten Pedersen, Smitsvej 72,
 I th., 4300 Holbæk. - V.sjæll. a.
 Hansen, Lis Barnholdt, Nørrebrogade
 29, mezz., 2200 Kbh. N. - Kbhvn.
 Hansen, Pia Linné, Bjergbakkevej 226,
 2600 Glostrup. - Kbhvn. a.
 Hardardóttir, Hjördis, Eyrgötur 4,
 Sudureyri. - Island.
 Haugstrup, Inger-Marie, Askovvej 10,
 6600 Vejen. - Ri. a.
 Have, Bente, Søndergade 72, 6520
 Toftlund. - S.jyll. a.
 Hedegård, Mark, 1525 Leonard St. In-
 dianapolis, Indiana. - USA.
 Hejlskov, Anne-Dorte, Møllebakken
 11, 4850 Stubbekøbing. - Ststrø. a.
 Hendrich, *Rudi* Carl, Christoffers Allé
 136, 2800 Lyngby. - Kbhvns. a.
 Herzberg, Lilian, Bjørup, 4800 Nyk. Fl.
 - Ststrø. a.
 Holm, Anna Marie, Egebjerg, 7790
 Hvidbjerg. - Rgk. a.
 Høyer, *Pia* Elsebeth, Sandbjergsvej 3,
 2970 Hørsholm. - Frb. a.
 Jensen, Karen-Birgitte (Gitte) Holløse,
 4300 Holbæk. - V.sjæll. a.
 Johannsen, Ulla Anne *Therese*, Bloks-
 bjerget 13, 2930 Klampenborg. -
 Kbhvns. a.
 Johansen, *Solveig* Irene, Vester Bøge-
 bjerg, 4220 Korsør. - V.sjæll. a.
 Johansson, Jens Otto Nørman, Assens-
 vej 73, Espe, 5750 Ringe. - Fy. a.
 Junkov, Micael, Kirkegade 16, Gl. Hav-
 drup, 4622 Havdrup.
 Jørgensen, Elise Maegaard, Værebrovej
 10, 6-1, 2880 Bagsværd. Kbhvns. a.
 Jørgensen, Hanna, 3812 Midvåg. - Fær-
 øerne.
 Jørgensen, Liss Bechlund, Gylfesvej 17,
 3000 Helsingør. - Frb. a.
 Jørgensen, *Poul Henrik*, Thorsensvej
 32, 4800 Nykøbing Fl. - Ststrø. a.
 Kanuthsen, *Kathrine* Emilie Pauline,
 3920 Julianehåb. - Grønland.
 Kirk, Erik Peter, Toftbjergvej, Vin-
 dinge, 4000 Roskilde. - Ro. a.
 Kofoed, Lone Vivelund, Sejersgård,
 Poulsker, 3730 Nexø, Bornh. a.
 Kristensen, *Gunnar* Martin, Chr. Ras-
 mussensvej 1, II, 3000 Helsingør. -
 Frb. a.
 Kristensen, Inger Margrethe, Lindevej
 19, Smidstrup, 4230 Skelskør. -
 V.sjæll. a.
 Larsen, *Inge* Karen Elise, Snerlevej 17,
 3300 Frederiksværk. - Frb. a.
 Larsen, *Joan* Anita Hågen, Sydskrå-

Elevlisten

- ningen 84, 2800 Lyngby. - Kbhvns. a.
- Larsen, Johanne, Skovvejen 20, st. th., 4200 Slagelse. - V.sjæll. a.
- Larsen, Kirsten, »Hjortsøgård«, Østermark, 4780 Stege. - Ststrø. a.
- Larsen, Majbrit Bjørn, Fiskebækvej 7, 4600 Køge. - Ro. a.
- Larsen, Mikael Bøje, Jungshoved Centralskole, 4720 Præstø. - Ststrø. a.
- Larsen, Sonja Dorthea, 4731 Brandelev. - Ststrø. a.
- Larsen, Peter, 5. Maj Plads 3, 5700 Svendborg. - Fy. a.
- Laursen, Lars Erik, Nattergalevej 6, 8900 Randers. - Årh. a.
- Lindberg, Kim Anders, Københavnsvej 25 C, 4760 Vordingborg. - Ststrø. a.
- Lund, Johannes, Hadsundvej 76, 8900 Randers. - Årh. a.
- Lyberth, *Jenny* Parnuna Pauline, Myggedalen B 527, Post Box 126, 3900 Godthåb. - Grønland.
- Lynge, *Elisa* Jakobine, Johs. Dorfsvej 4, 3950 Egedesminde. - Grønland.
- Madsen, Gerda, Nymarksvej 4, 5800 Nyborg. - Fy. a.
- Malling, Peter Schøler, Lundebjerggårdsvej 30. 2740 Skovlunde.
- Mikkelsen, Helen Gøth, Folehaven 23, 2500 Valby, København.
- Moss, Mette, Lille Kongsted, Østkystvejen, 9300 Sæby.
- Munck, Alice, Lærkevej 6, Asferg, 8990 Fårup. - Årh. a.
- Mørch, Anne *Isabella*, Østerhegn 38, 2880 Bagsværd. - Kbhvns. a.
- Månsson, *Bjarne* Ulrik, Brønsholm, 2980 Kokkedal. - Frb. a.
- Nathanielsen, *Martha* Salomine Padlunquak, Nykirkevej B 609, 3900 Godthåb. - Grønland.
- Nattestad, *Trygvør* Herfrid, 3812 Midvåg. - Færøerne.
- Nielsen, Mogens, Mogenstrup, 4300 Holbæk. - V.sjæll. a.
- Nielsen, Jytte Irene, Fauershøjvej, 5764 V. Åby. - Fy. a.
- Nielsen, Susanne, (Sus) Folehaven 55, I th., 2500 Valby, København.
- Nielsen, *Vivi* Cynthia, Gylfesvej 21, 3000 Helsingør. - Frb. a.
- Nygaard, Susanne, Tibirkebrovej 27, Holløse, 3210 Vejby. - Frb. a.
- Olesen, Hanne Stampe, Vestergade 18, 8850 Bjerringbro. - Vi. a.
- Olsen, Ebba *Alice*, Byagervej 147, 3460 Birkerød. - Frb. a.
- Olsen, Thor-Ivar, Box 18, 9940 Jakobsnes. - Norge.
- Pallesen, Margit, Kærbæk, 6823 Ansager. - Ri. a.
- Pedersen, Jan Michael, Ellestykket 28, 2450 Kbh. SV. - Kbhvn.
- Pedersen, *John Bjarne*, Gøgestien 8, 4700 Næstved. - Ststrø. a.
- Pedersen, Karen Østergaard, Ladbyvej 97, 5300 Kerteminde. - Fy. a.
- Pedersen, Lars Østergaard, Gothersgade 154, II, 1123 Kbh. K - Kbhvn.
- Pedersen, Lene, »Malagergård«, 4900 Nakskov. - Ststrø. a.
- Pedersen, Per Bjarne, Fuglemosen 9, st. th., 2600 Glostrup. - Kbhvns. a.
- Petersen, Søren Kastrup, Flynderborgvej 18, 3000 Helsingør. - Frb. a.
- Petersen, Troels Havelund, Havelundsvej 3, Rudme, 5750 Ringe. - Fy. a.
- Petrussen, *Ulrikka* Gerda Birgithe, Blok P 223, 3900 Godthåb. - Grønland.
- Pind, *Allan* Jørgen, Mågevej 30, 8800 Viborg. Vi. a.
- Platou, *Marianne* Magdaline Sofiarak Beathe, Napassok, 3912 Sukkertoppen. - Grønland.
- Poulsen, *Birgithe* Benigne Dina Karoline, Boligfelt 27, 2045 Kautokeino. - Norge.
- Rask, *Birte* Hanne, Centralskolevej 6, 4895 Errindlev. - Ststrø. a.
- Rasmussen, Astrid Brandt, Sjælsølund Efterskole, 2970 Hørsholm. - Frb. a.

Efterårsskolen 1973

- Rasmussen, Kim, Frederikssundsvej 128, I, II, 2700 Brønshøj. - Kbhvns. a.
Rugager, Niels Jørgen, Fritzdal, 5600 Fåborg. - Fy. a.
Sandner, Karin, Uglevang 94, I th., 3450 Allerød. - Frb. a.
Schou, *Jette* Carina, Højfjelde, Halsted, 4900 Nakskov. - Ststrø. a.
Sietam, Ole, »Bakkedal«, Lestrup, 4500 Nykøbing Sj. - V.sjæll. a.
Søndergaard, Hanne Juncher, Rs. Nielsensvej 24, 5472 Særslev. - Fy. a.
Sørensen, Else, Skanderborgvej 179, 8382 Hinnerup. - Årh. a.
Sørensen, Jens Lyrum, Spurven 4, 6920 Videbæk. - Rgk. a.
Tangerud, Sissel, Seirstad, 3270 Nanset. - Norge.
Thaisen, Svend Erik, Strandvejen 57, 3120 Dronningmølle. - Frb. a.
Thietje, Dorthe, Meistersvej 1, 4700 Næstved. - Ststrø. a.
Thyssen, Ulla Pontoppidan, Æblehegnet 7, 8320 Mårslet.
Wang, Svend-Arne, Korsgade 1, 3790 Hasle. - Bornh. a.
Willerup, *Isabella* Klara, Hillerødsholmsallé 109, 3400 Hillerød. - Frb. a.
Winther, *Karin* Poula, Rådmandsgade 47, 2200 Kbh. N. - Kbhvn.
Zangger, René, P. Knudsensgade 106, st. tv., 2450 Kbh. SV. - Kbhvn.

Efterårsskolen 1973

- Andersen, Claus Bache, Torvegade 9, 4990 Saxkjøbing. - Ststrø. a.
Andersen, Ole Winckler, Nordfyns Ungdomsskole, 5472 Særslev. - Fy. a.
Andersen, Stephen, Blok 5 nr. 202, 3911 Holsteinsborg. - Grønland.
Bagge, Eske, Rantzausgade 21 A, III tv., 2200 København N.
Fitzgerald, John, 19 Douglas Street, Troy, New York. - USA.
Flyckt, Bramwell, Englodden 8, 9310 Vodskov. - N.jyll. a.
Hansen, Bjørn Egil, Dømmesmoen, N-4890 Grimstad. - Norge.
Hansen, Erik Skou, Jepes Torp 2, 4300 Holbæk. - V.sjæll. a.
Jensen, Erik, Møngevejen 20, 3200 Helsingø. - Frb. a.
Jensen, Henning Stenhøj, Hedsbjergvej 2, 3250 Gilleleje. - Frb. a.
Jensen, Niels Arne, Umanakvej 2, 9000 Aalborg. - N.jyll. a.
Larsen, Henrik Wegge, Randager 87, 2620 Albertslund. - Kbhvns. a.
Lipsztajn, Josef, Polen, dansk adr.: Bülowvej 7 B st., 1870 København V.
Lorenzen, Klaus, Hybenvej 33, 8700 Horsens. - Ve. a.
Lund, Steen Werner, Søndervangs Allé 48, 2500 Valby, København.
Lüthje, Leif, Kettegårdsallé 14, 2650 Hvidovre, Kbhvns. a.
Madsen, Allan, Glumsøvej 55, II, 2700 Brønshøj. - Kbhvns. a.
Madsen, Tim Bak, Møngevejen 20, 3200 Helsingø. - Frb. a.
Marinos, Anastasios, Grækenland, dansk adr.: Bredgade 30, II, 1260 København K.
Møller, Jes Connich, Jyllandsgade 70, 6700 Esbjerg. - Ri. a.
Møller Torben, Uggerløsevej 16, 2700 Brønshøj. - Kbhvns. a.
Nielsen, Jan, Abelsvej 6, 2880 Bagsværd. - Kbhvns. a.
Scharff, Birger, Slotsgade 65 A, II, 3400 Hillerød. - Frb. a.

Elevlisten

- Sivertsen, Åge, Halsmovegen 4, 8650 Mosjøen. - Norge.
- Sterll, Peder Jørgen, Hostrups Have 8, V, 1954 København V.
- Thomsen, Per Krause, Morbærhaven 32-20-52, 2620 Albertslund, Kbhvns. a.
- Tjørnfeldt, Ib Flemming, Jægervænget 7, 5000 Odense, Fy. a.
- Wartov, Hans Peter, adr.: Chr. Hansen, Kongstrup, 4400 Kalundborg. - V.sjæll. a.
- Østergård, Jørgen, Ejsing, 7830 Vinde-rup. Rgk. a.
- Andersen, Elsebeth, Enggård, Heste-havevej 30, 5792 Årslev. - Fy. a.
- Andersen, Kirsten Aabjerg, Køgevej 82, 4653 Karise. Ro. a.
- Belling, Jeannette, Maglebrænde, 4850 Stubbekøbing, Ststrø. a.
- Bergholt, Inger, Skovgårdskrogen 3, 3460 Birkerød. - Frb. a.
- Christensen, Anne Trier, Dronnings-gade 57, IIII, 1420 København K.
- Christensen, *Linda* Birgit, Dybbøls-gade 57, 1721 København V.
- Christophersen, Zenia, Toftevej 15 B, 3450 Allerød. - Frb. a.
- Dahl, *Astrid Irene*, Byvej 9, Meløse, 3320 Skævinge. - Frb. a.
- Egede, *Benedikte* Else, 3921 Narssaq. - Grønland.
- Eilertsen, Britt, Flåtenvegen 6, 9400 Harstad. - Norge.
- Eriksen, Inger, Almsted 25, 6440 Au-gustenborg. - S.jyll. a.
- Fisker, Annette, Møllersvej 10, 4930 Maribo. - Ststrø. a.
- Friis, Ellen Margrethe, Annexgården, Flakkebjerg, 4200 Slagelse. - V.sjæll. a.
- Garhøj, Lis, Gormsgade 6 VI, lejlighed 26, 2200 København N.
- Hansen, Anne Marie Bloch, Vester-gård, Uhre, 6064 Jordrup. - Ve. a.
- Hansen, Ester, Hjulebæksvej 36, 4160 Herlufmagle. - Ro. a.
- Hansen, Helle Britt, »Lindehuset«, 3630 Jægerspris. - Frb. a.
- Hansen, Mona West, Gl. Landevej, 4891 Toreby. - Ststrø. a.
- Hansen, Yrsa, Holbergsvej 28, 3000 Helsingør. - Frb. a.
- Harder, Hanne, Arildsgården 25, 2700 Brønshøj. Kbhvns. a.
- Herbo, Lisbeth, Hesseløvej 13, 4500 Nykøbing Sj. - V.sjæll. a.
- Hjortshøj, Helle, Brinken 1, 8260 Viby J. Årh. a.
- Holmsand, Liv, Sigurdsgade 12, III, tv., 2200 København N.
- Holsting, Lisa Olmütz, Nordre Ring-vej 12, st., 2600 Glostrup. - Kbhvns. a.
- Jacobsen, *Birgitte* Irene, Lillehammer-vej 19, 8200 Århus N. - Årh. a.
- Jensen, Birgitte, Lindevej 3, 4622 Hav-drup. - Ro. a.
- Jensen, Pia Louise, Højstrupvej 76, 2700 Brønshøj.
- Jensen, Solveig, Rosevej 21, 9900 Fre-derikshavn. - N.jyll. a.
- Jepsen, *Jette* Solveig, Petersborg 17, 6200 Aabenraa. - S.jyll. a.
- Kavalla, Jane, Hjælm, Majbøllevvej 122, 4990 Sakskøbing. - Ststrø a.
- Kleist, Nanna, Børnehaven Parssissoq, 3900 Godthåb. - Grønland.
- Knudsen, Pia Sander, Italiensvej 81, 2300 København S.
- Kristensen, Susanne, Ingerslevsgade 142, I tv., 1705 København V.
- Kynde, Hanne Borup, Ferring, 7620 Lemvig. Rgk. a.
- Larsen, Karen, Brederødvej 23, 3300 Frederiksværk. - Frb. a.
- Larsen, Susanne, »Hulebækgård«, 4894 Ø. Ulslev. - Ststrø. a.
- Lennert, Bertha, Salominavej 2, 3911 Holsteinsborg. - Grønland.
- Lindblad, Laurie Christine, Englodden 8, 9310 Vodskov. - N.jyll. a.
- Louis, Ane, Vanddamvej 9, 3520 Fa-

Efterårsskolen 1973

- rum. - Frb. a.
 Ludvigsen, Eva Maren Karen F., c/o H. J. Gade, Helgesensgade 25, vær. 24. 2100 København Ø.
 Lyberth, Elisabeth, Niels Lyngesvej B 500/62, Sukkertoppen, Grønland.
 Magnussen, Inga Justrid, 3850 Nes, Færøerne.
 Mehlsen, Lone, Moltkesvej 66, II, 2000 København F.
 Mortensen, Anni. Knuthenborgvej 7, 4930 Maribo. - Ststrø. a.
 Nielsen, Bodil Møller, Storegade 65, 8765 Klovborg. - Ve. a.
 Nielsen, Connie, Bernstorfslundshallé 70, 2920 Charlottenlund. - Kbhvns. a.
 Nielsen, Karen, Lystrupgård, 8781 Stenderup. - Ve a.
 Nielsen, Kirsten *Marianne*, Vipperødgårdsallé 1, 4390 Vipperød. - V. sjæll. a.
 Nielsen, Lene Elisabeth, Vanthorevej 115, 4880 Nysted. - Ststrø. a.
 Nielsen, Pia, Råbylille, 4780 Stege. - Ststrø. a.
 Nielsen, Susanne, Ligustervænget 16, Sorgenfri, 2800 Kongens Lyngby. - Kbhvns. a.
 Nilson, Susanne, Hjerndrup, 6070 Christiansfeld. - S.jyll. a.
 Nissen, Birgit, Mølmark, 6310 Broager. - S.jyll. a.
 Norberg, Lisbeth, Erdalsvej 64, 2600 Glostrup. - Kbhvns. a.
 Olsen, Anne-Pia, Annasvej 5, 4600 Køge. - Ro. a.
 Olskær, Margit Solveig Andersen, Stårup, 4500 Nykøbing Sj. V.sæll. a.
 Palm, Else, Augustenborggade 21 B, II, 8000 Århus C. - Årh. a.
 Parris, Susanne, Strandparksvej 1, III, 2900 Hellerup. - Kbhvns. a.
 Pedersen, Annie Rysgård, Lollandsvej 38, st., 2000 København F.
 Petersen, Inge Folke, Mørdrupvej 7, 3060 Espergærde. - Frb. a.
 Poulsen, Nielsine, Sydprøven, 3922 Nortalik. - Grønland.
 Poulsen, Vivi, Frederiksborgvej 26, 3520 Farum. - Frb. a.
 Rahbek, Lis *Marianne* Plauborg, Kastрупkrogen 13, st., 2770 Kastrup - Kbhvns. a.
 Rasmussen, *Birte Margrete*, Bredgade 104, 8340 Malling. - Årh. a.
 Rasmussen, *Connie-Irene*, c/o Chr. Timmerby, Nørrevænget 2, 6770 Tønder. - S.jyll. a.
 Rasmussen, Hanne, Græskevej 15, 4780 Stege, Møn. - Ststrø. a.
 Rüdinger, Ellen, »Henriksholm«, 4450 Jyderup. - V.sjæll. a.
 Schlünssen, Lis, Rosengade 72, 6600 Vejen. - Ri. a.
 Seit, Inge, Ewaldsgade 2, I, 2200 København N.
 Simonsen, *Mona* Kirsten, Slotsgade 65 A, II, 3400 Hillerød. - Frb. a.
 Skifte, *Marianne*, Jens Lyberthsvej 316, Sukkertoppen. - Grønland.
 Spurkeland, Aud Irene, Holtaveien 15 B, 5046 Rådal, Norge.
 Spurkeland, Gerd Anny, Holtavejen 15 B, 5046 Rådal, Norge.
 Storm-Jørgensen, Bente, Vestre Paradisvej 101 B. 2840 Holte. - Kbhvns. a.
 Svankilde, Lillian, Søndergade 65, 3390 Hundested. - Frb. a.
 Svendsen, Gudrun Thunberg, Iver Christensensvej 43, 9990 Skagen. - N.jyll. a.
 Sørensen, Ilse Sjøberg, Frederiksberg Allé 38, II, 1820 København V.
 Tangerud, Wenche, Hovsetherveien 46 B, Oslo 7, Norge.
 Thomsen, Anne Lise, Vestervej 54, 3600 Frederikssund. - Frb. a.
 Thomsen, Ebba Nyholm, Bisgård, 8791 Tranebjerg, Samsø.
 Thomsen Karen, »Frederiksminde«, Skanderup, 6000 Kolding. - Ve. a.
 Vahl, Agathe, Sydprøven, 3922 Nortalik, Grønland.

BILLEDERNE

Fotografierne s. 13, 25, 33, 67, 69 og 73 er leveret af *Ernst Löcke*, *Thor-Ivar Olsen* og *Arne Madsen*. Fire af dem stammer fra vinterskolens kunstmeddag, der blev ledet af *Sv. Wiig Hansen*, *Emil Petersen* og *Arne Madsen*, der ses s. 69. Træsnittene s. 21 og 65 er af *Emil Petersen* og s. 5 af *Karen Westman*. Vignetten s. 74 af *Henri Matisse*. Vignetten s. 37 er det kendte kinesiske Yang og Yin-symbol på det mandlige befrugtende og det kvindelige frugtbare element. Illustrationen s. 33 af *Frank Hotley* og er »lånt« fra den i artiklen omtalte bog. Omslaget er formgivet af bogkunstneren *Viggo Naae*; vignetterne af *Niels Skovgaard* og *C. P. O. Christiansen*.